

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI
PEDAGOGIKA FAKULTETI
PSIXOLOGIYA TA‘LIM YO‘NALISHI
IV KURS TALABASI

Rahmatova Maftuna Nurxonovnaning

SHAXSLARDA MAFKURAVIY IMMUNITETNI
SHAKLLANTIRISHNING O‘ZIGA XOS
PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI
mavzusida yozgan

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

Ilmiy rahbar:

p.f.d., prof. SH. R. BAROTOV

BUXORO-2017

**МАВЗУ: ШАХСЛАРДА МАФКУРАВИЙ ИММУНИТЕТНИ
ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ЎЗИГА ХОС
ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ
(касб ҳунар коллежи талабалари мисолида)**

Режа:

Кириш

**I-БОБ.МАФКУРАВИЙ ИММУНИТЕТНИ ШАКЛЛАНТИРИШ
ИЖТИМОЙ МУАММО СИФАТИДА**

1.1 Мафкуравий иммунитет муаммосининг илмий адабиётларида ёритилиши.

1.2 Муаммонинг кўйилиши ва тадқиқот вазифалари.

**II-БОБ МАФКУРАВИЙ ИММУНИТЕТНИ ШАКЛЛАШТИРИШ
БЎЙИЧА ОЛИБ БОРИЛГАН ТАДҚИҚОТ НАТИЖАЛАРИ.**

2.1 Касб ҳунар коллежи талабаларида Мафкуравий иммунитетни шакллантиришнинг ижтимоий- психологик хусусиятлари.

2.2 Олинган натижалар тахлили.

Хулоса.

Адабиётлар руйхати.

Кириш

Мавзунинг долзарблиги: Миллий истиқлол ғояси жамиятимиз тараққиётининг Мафкуравий тамойилларини ифода этади. Шу маънода, бу ғоя мамлакатимиз мустақиллигини мустахкамлаш, юртимизда озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон мустақил барпо этишга хизмат қиладиган Мафкура тўғрисидаги яхлит ва изчил таълимотдир. Бу таълимот ўз тушунча ва тамойилларига, тарихий негизлари, илмий, фалсафий, дунёвий ва диний илдизларига эга муайян тарихий зарурат мужассаами бўлган назария хамдир. У айнан назария сифатида ижтимоий воқеликнинг ифодаси тарзида намоён бўлади, ўзига хос шаклланиш қонуниятлари ва хусусиятларига эга бўлган умуммиллий ходиса хисобланади. Миллий истиқлол ғояси юртимизда яшайдиган хар бир миллат, ижтимоий гуруҳ, дин, партия ёки қатлам вакили учун умумий мезондир. Шу маънода у 130 дан зиёд миллат вакилларида ташкил топган Ўзбекистон халқининг, мустақилликни мустахкамлаш йулидан бораётган жамиятимизнинг умумий ғоясидир. Жахон хамжамятининг мустақил аъзоси ва таркибий қисми бўлган Ўзбекистонни, миллий давлатчилик анъаналаримизни асраб-авайлаш, мамлакатимиз сарҳадлари яхлитлиги ва хавфсизлигини таъминлаш хамда фуқароларимизда ёт ва бегона ғояларга қарши Мафкуравий иммунитетни шакллантириш, уларни эркин фуқаролик жамияти барпо этиш йулида бирлаштириш, Ватан равнаки, юрт тинчлиги ва халқ фаровонлиги ишига сафарбар этиш бу ғоянинг асосий мақсад ва вазифасидир. Мустақиллик йилларида шаклланиш йўлига кирган миллий истиқлол Мафкураси халқимизнинг асрий анъана ва қадриятларини, миллий ўзлигимизни Ўзида мужассамлаштириб, уларни умуминсоний Қадриятлар, дунё цивилизацияси ютуқлари хамда илғор, тараққийпарвар ғоялар билан бойитиб, мамлакатимиз Ўз олдида кўйган эзгу мақсад ва вазифаларни аниқ-равшан акс эттиради. Унинг воситасида хар бир ватандошимиз биз қандай жамият, қандай давлат, Қандай тузум барпо

этмоқдамиз, унинг ижтимоий-иқтисодий, сиёсий-маънавий асослари нималардан иборат, деган саволларга жавоб топа олади.

Давлатимиз рахбари Ислом Каримовнинг «Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йули», «Ўзбекистон буюк келажак сари», «Ўзбекистон XXI асрга интилоқда» каби асарларида ҳамда куплаб маъруза ва нутқларида Ўзбекистон халқи қандай мақсад сари интилаётгани, қандай жамият барпо этгани илмий асосда кенг ва атрофлича ёритиб берилган. Айниқсаса, Президентимизнинг «Ўзбекистон XXI асрга интилоқда» асарида муваққил тараққиёт йилларида орттирилган тажрибаларга таянган ҳолда, собиқ совет тузумининг оғир асоратларига қарамай, юртимиз катта ривожланиш йўли, Ўзбекистон янги асрга қандай режалар билан кириб бораётгани асосланади. Юртимизда маъно-моҳиятига кўра бутунлай янги жамият барпо этиш ва XXI асрнинг дастлабки йилларига муважжалланган тараққиёт стратегиясининг устувор йўналишлари кўрсатиб берилган.

Шу боис халқимиз иродаси билан танлаб олинган ва ўзимизга мос ривожланиш бу — ижтимоий ларзаларсиз, инкилобий сакрашларсиз, тадрижий тарзда олға боришни тақозо этадиган йулдир. Миллий истиқлол ғояси ана шу йўлда фуқароларни бирлаштиради, яқдил ва ҳамфикр бўлишларига хизмат қилади. Жамият тараққиётининг устувор йўналишларини катъий белгилаб олиб, асосий куч ва имкониятларни бир жойга тўплаб, аввало ана шу устувор йўналишлар бўйича тараққиётни таъминлаш, ислохотларни босқичма-босқич амалга ошириш орқали бозор муносабатларига асосланган демократик одил жамият барпо этиш Ўзбекистон танлаган йулнинг маъно-мазмунини ташкил этади. Танлаб олинган бу йўл, ҳамда унга хос миллий истиқлол ғоясининг стратегик мақсадлари жамият ҳаётининг барча соҳалари, жумладан психологияга дахлдор бўлган қатор долзарб вазифаларни амалга оширишни тақозо этади.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси:

Умуман ушбу мавзу юзасидан бир қатор олимлар изланишлар олиб борганликлари диққатга сазовордир. Мафкуравий иммунитет муаммоси

бўйича турли соҳа вакиллари, жумладан файласуфлар, социологлар, психологлар, психофизиологлар ва педагоглар (Б.Г.Ананьев, Г.М.Андреева, А.А.Бодалев, Е.В.Шорохова, А.В.Веденов, Ю.М.Забродин, А.Г.Ковалев, И.С.Кон, Т.А.Китвель, В.С.Мерлин, В.Н.Мясихев, И.П.Павлов, К.К.Платонов, Е.Д.Паригин, С.Л.Рубинштейн, В.В.Столин, В.А.Ядов, I.Aizen, M.F.Fisehbein, T.Maslay ва бошқалар) ўз тадқиқот мақсадларига асосланиб Мафкуравий иммунитетининг турли йўналишлар бўйича тадқиқот объектига айланганлар ва маълум даражада муносабат мезонини талқин қилишнинг назарий-фундаментал асосларни яратганлар. Э.Ғ.Ғозиев, Ғ.Б.Шоумаров, В.М.Каримова, Р.И.Суннатова, Б.Р.Қодиров, Н.С.Сафоев, Ш.Р.Баротовлар, Н.А.Яхьяровларнинг раҳбарлигида олиб борилган илмий изланишларда Мафкуравий иммунитетнинг ижтимоий-психологик категория сифатидаги талқинларига маълум даражада эътибор қаратилган.

Диссертация ишининг мақсади: Касб ҳунар коллежи талабаларида Мафкуравий иммунитет шаклланишининг ўзига хос ёш, ҳудудий ва ижтимоий-психологик хусусиятларни ўрганиш, тадқиқот қилиш ва шу асосда тегишли илмий-амалий тавсияларни ишлаб чиқиш

Диссертация ишининг илмий фарази:

1. Касб ҳунар коллежи талабаларида Мафкуравий иммунитетга нисбатан муносабатнинг шаклланиши ва динамикаси ўзига хос ёш, индивидуал ва ижтимоий хусусиятларга бевосита ўқув жараёнига боғлиқдир.
2. Касб ҳунар коллежларида Мафкуравий иммунитетни шакллантиришнинг намоён этилиши, аввало талаба фаоллигини таъминлашга хизмат қилувчи ва ўзига хос иерархик тизимни яратиш .

Диссертация ишининг вазифалари:

1. Касб ҳунар коллежи талабалари учун характерли бўлган мафкуравий иммунитетни ижтимоий-психологик муаммо сифатида тадқиқ қилиш.
2. Мафкуравий иммунитет ва уни ижтимоий-психологик жиҳатдан тадқиқ қилиш услубини ишлаб чиқиш.

3. Мафкуравий иммунитетга бевосита таъсир этувчи ижтимоий-психологик омилларни аниқлаш.

4. Қўлга киритилган эмпирик маълумотлар асосида тегишли тавсияларни ишлаб чиқиш

Диссертация ишининг назарий аҳамияти ва методологик асоси:

Илғор илмий психология фанида шахс ижтимоий тараққиёти бўйича яратилган умумий қонуниятлар, концепциялар, шунингдек, шахсга индивидуал ёндашув принциплари (Б.М.Теплов, В.С.Мерлин, Н.С.Лейтес, Э.А.Голубева, Б.Р.Қодиров, Э.Ғ. Ғозиев ва бошқалар). Шахс ва ижтимоий установка принциплари (Д.Ўзнадзе, Ш.А.Нодирашвили, А.Г.Асмолов, Г.Оллпорт, Г.Розенберг ва бошқалар), шахс ва муносабат мутаносиблиги принциплари (В.Н.Мясишев, Т.Лири, С.Л.Рубинштейн, Б.С.Мерлин ва бошқалар), буюк аждодларимизнинг таълим-тарбия тўғрисидаги таълимотлари, Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов асарлари ёяси, Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги қонуни ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» ва бошқалар.

Диссертация ишининг объекти ва предмети:

Диссертация ишининг объекти – касб ҳунар коллежлари, ишнинг предмети эса – касб ҳунар коллежаларида Мафкуравий иммунитетни шакллантириш ва унинг ижтимоий психологик асоси.

Диссертация ишининг амалий аҳамияти:

Тадқиқот ижтимоий психология фани учун муҳим бўлган мақўравий иммунитет ва уни шакллантиришнинг ижтимоий – психологик хусусиятларини таҳлил қилишнинг имконини беради.

Диссертация ишининг методлари:

1. Кўзатиш, индивидуал суҳбатлар, фаолиятнинг маҳсулдорлигини текшириш.
2. Контетн таҳлил
3. Эксперимент методи

4. Эмпирик маълумотларни саралаш ва статистик қайта ишлаш учун корреляцион таҳлиллар (X^2 - Pirson)

Ҳимояга олиб чиқиладиган асосий ҳолатлар:

Шундай ўта долзарб ҳаётий вазифалардан бири - баркамол ривожланган шахсни тарбиялашдир. Бу борада педагог-психологларга, қолаверса, жамиятнинг ҳар-бир аъзосига катта масъулият юклатилади. Зеро, таълим – тарбия бу фақатгина ота-она ёки мураббийлар иши эмас, балким ўз келажагига бефарқ бўлмаган, буюк мақсадлар сари интиладиган бунёдкор инсонлар ишидир.

Маълумки, 21-аср- бу ахборот технологиялар асри ҳисобланади. Яъни, ёшларимиз ҳудудий ҳамда мазмун жihatидан чекланмаган ахборотдан фойдаланиш имкониятига эгадирлар. Аммо умуминсоний кадриятларга даъват этувчи, тараққиётга ундовчи маълумотлар билан биргаликда ҳаётимизга тажовузкор, ғаразли ҳамда вайронкор ғоялар кириб келиши эҳтимоли доимо сақланиб қолади. Шундай вазиятда ёшлар қалби ва онгини бўзгунчи ғоя ва Мафкуралардан асраш, яхшилик ва ёмонликни фарқлашга ўргатиш муҳим аҳамият касб этмоқда. Ҳақиқатдан ҳам, дунёда содир бўладиган ижтимоий-сиёсий воқеалар кишининг психологик имкониятларига кўпроқ эътибор беришни тақозо этмоқда.

Таълим тизимини такомиллаштириш - жамиятимиз тараққиётини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга. Ҳамма давлатларда ва ҳамма замонларда ҳам ижтимоий факторлар, жумладан, ғоявий тамойиллар жамият аъзоларига руҳий озиқ, маънавий мадад бўлишга даъват этган. Бу кадриятларнинг мазмун-моҳияти ҳақида чуқур тасаввурлар шакллантирилса, ёш авлод онги, тарбиясида, уларнинг дунёқараши ва турмуш тарзида жиддий ижобий ўзгаришлар яшаши мумкин.

Қолаверса, миллий истиқлол ғояси жамиятнинг маънавий-психологик тараққиётида муҳим аҳамият касб этмоқда.

Маънавият ва Мафкуравий иммунитетни ривожлантириш муҳим ижтимоий масала сифатида эътироф этиладиган бугунги кунда, айниқса,

миллий истиқлол ғоясини ўрганиш орқали ёш авлод қалбига миллий ғурур, миллий ўз-ўзини англаш, миллий онг сингари юксак инсоний фазилатларни сингдириш учун ғоявий чиниқтиришнинг айрим ижтимоий-психологик хусусиятларини махсус тадқиқот предмети сифатида ўрганиш ва тадқиқ қилиш бугунги кунда долзарб муаммолардан бири ҳисобланади. Шу мақсадда ёшларда Мафкуравий иммунитетни шакллантиришнинг ўзига хос ижтимоий-психологик хусусиятларини ўрганиш ва таҳлил қилиш илмий ишнинг мақсади сифатида белгиланди.

I-БОБ МИЛЛИЙ МАФКУРАНИ ШАКЛЛАНТИРИШ - ДОЛЗАРБ ИЖТИМОЙ МУАММО СИФАТИДА

1.1 Миллий Мафкура муаммосининг илмий-услубий адабиётларда ёритилиши.

Маълумки, ҳар қандай миллат ва халқ ҳар қандай ижтимоий тузум ва давлат муайян бир тамойиллар ва қадриятлар асосида ҳаёт кечиради ҳамда ўз манфаатлари, мақсад-муддаолари, орзу-интилишларини кўзлаб ҳаракат қилади. Бинобарин, улар ҳаётдаги маълум бир Мафкурага таянади.

Хўш, Мафкура нима, у қандай ғоялар асосида шаклланади ва қай тарзда жамиятни ҳаракатга келтиради? Нега айрим Мафкуралар баъзи миллатларнинг, юксалишига сабаб бўлса, айримлари бутун-бутун халқларни инқироз ва таназзулга дучор этади? «Миллий истиқлол ғояси» бўйича мазкур машғулотимиз айнан шу ва шу каби масалалар талқинига бағишланган.

Ғоя тушунчаси. Маълумки, инсон ўзининг ақл-заковати, иймон-эътиқоди ва ижодий меҳнати билан бошқа барча тирик жонзотлардан фарқ қилади.

Инсон – онгли мавжудот. Онгни шартли равишда икки қатга қисмга бўлиш мумкин: биринчиси, инсоннинг руҳий олами; иккинчиси – фикрий олам, яъни тафаккур оламидир. Руҳий олам (бу сохани рухшунослик илми – **психология** тадқиқ этади) ўз таркибига сезгилар, идрок, тасаввур, кечинма, хис-хаяжон, диккат, хотира ва бошқаларни қамраб олади. Тафаккурнинг

мантиқий шаклларига тушунча, хукм ва хулоса киради (буларни **логика**, яъни мантиқ фани урганади).

Фалсафанинг олтин қоидаларидан бири – тил ва тафаккур бирлигидир. Тилнинг энг бирламчи махсули **сўз** бўлгани каби, тафаккурнинг дастлабки шакли – **тушунча**дир. Тушунчалар бир ёки бир неча сўзлар билан ифодаланади; аммо ҳар қандай сўз ҳам тушунча бўла олмайди. Сўзлар воситасида англатилган фикр **гап** деб аталишини биз бошланғич синфларданок билганмиз.

Инсон тафаккури воқеликни идрок этиш мобайнида турли фикрлар, карашлар, ғоялар ва таълимотлар яратади. Бинобарин, **ғоялар ҳам инсон тафаккурининг махсулидир**. Лекин тафаккур яратган ҳар қандай фикр ёки караш, мулоҳаза ёки нуқтаи назар ғоя бўла олмайди. Фақат энг кучли, таъсирчан, залворли фикрларгина ғоя бўла олиши мумкин.

Илмий адабиётларда ғоя, Мафкура, идея ва идеология тушунчалари ишлатилмоқда. Идея ва идеология купроқ Гарб давлатларида ҳамда рус тилидаги манбаларда учрайди. Идея ибораси юнон тилидаги *idea* сўзидан олинган, идеология учун ўзак бўлиб хисобланади ва тушунча ёхуд фикр маъносини англатади. Идеология (*Idea* – ғоя, тушунча, *logos* – таълимот) атамаси эса ғоялар тўғрисидаги таълимотни англатади ва икки хил маънода ишлатилади:

– ғояларнинг мохият-мазмунни, шаклланиши, ахамияти тўғрисидаги билимларни ифодалайди ва илмий соҳа бўлиб хисобланади.

– муайян ғояни амалга ошириш, мақсадга етиш усуллари, воситалари, омиллари тизимини англатади.

Ғояларнинг оддий фикрлардан фарқи яна шундаки, бўлар гарчи тафаккурда пайдо булса-да, инсон (ва жамият) руҳиятига, ҳатто туб қатлам ларига ҳам сингиб боради. Ғоя шундай кувватга эгаки, у одамнинг ички дунёсигача кириб бориб, уни ҳаракатга келтирувчи, мақсад сари етакловчи руҳий-аклий кучга айланади.

Ғоя мохиятан ижтимоий характерга эга. Муайян ғоялар одатда алохида олинган шахс онгида шаклланади, кейинчалик эса жамиятнинг турли қатлам ларига тарқалади, турли элатлар ва миллатлар орасида ёйилади. Мустақил ҳаётга кадам қуяётган янги авлод жамиятда мавжуд ғоялар таъсирида тарбияланади, муайян қарашлар ва ғояларни ўз эътиқодига сингдиради, ўз навбатида янги ғояларни яратади ва тарғиб этади.

Хар бир нарсанинг ўз ибтидоси ва интихоси бўлади. Ғоялар ҳам ўз «умри»га эга. Улар ҳам маълум маконда ва замонда пайдо бўлиши, жамият ривожига муайян хисса қушиши, кишиларнинг онги ва қалбидан жой олиши, ўз умрини яшаб, жозиба кучи ва кувватини йукотгач, тарихий хотирага айланиши ҳам мумкин. Ғояга таъриф бериш учун унинг мохиятини намоён этадиган асосий хусусиятларни санаб утиш лозим бўлади. Ғоянинг энг муҳим хусусияти – инсонни ва жамиятни мақсад сари етаклайдиган, уларни ҳаракатга келтирадиган, сафарбар этадиган куч эканидир.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, ғоя деб, инсон тафаккурида вужудга келадиган, ижтимоий характерга эга бўлган, рухиятга кучли таъсир ўтказиб, жамият ва одамларни ҳаракатга келтирадиган, уларни мақсад-муддао сари етаклайдиган улуғвор фикрга айтилади.

Ғояларнинг турлари кўп. Тафаккурнинг махсули сифатида ғоя теварак оламни урганиш, билиш жараёнида вужудга келади. Ижтимоий онгнинг барча шакллари – илм-фан, дин, фалсафа, санъат ва бадиий адабиёт, ахлоқ, сиёсат ва ҳуқуқ – муайян бир ғояларни яратади, уларга таянади ва уларни ривожлантиради. Маълум маънода айтиш мумкинки, хар бир онг соҳасининг ўз ғоялари мавжуд бўлади.

Мазмуни ва намоён бўлиш шаклига қараб, ғояларни бир канча турларга ажратиш мумкин. Масалан:

- диний ғоялар;
- илмий ғоялар;
- фалсафий ғоялар;
- бадиий ғоялар;

- ижтимоий-сиёсий ғоялар;
- миллий ғоялар;
- умуминсоний ғоялар ва хоказо.

Диний ғоялар деб, хар бир диний таълимот ва окимнинг асосини, диний иймон-этикоднинг негизини ташкил этувчи ақидаларга айтилади.

Ибтидоий динлар хар бир нарсанинг жонли экани, жоннинг абадийлиги, бут ва санамларнинг, табиий жисм ва ходисаларнинг илохий кувватга эгалиги тўғрисидаги қарашларга асосланган эди. Масалан, хиндларнинг диний тасаввурларига кўра, жон кучиб юради, бу хаётда у инсонда булса, кейинги хаётда бошқа жонзотга утиши мумкин.

Илохларнинг куплиги ҳақидаги фикрга таянадиган **политеизм** динлари вақти келиб **монотеистик** – яккахудолик ғояси асосидаги динларга ўз ўрнини бўшатиб берган.

Яккахудолик ғояси миллий динларда (масалан, иудаизмда), айниқса жаҳон динлари – **христианлик** ва **исломда** ўз ифодасини яққол топган. Хусусан, ислом динида Аллоҳнинг ягоналиги ғояси асосида унинг барча ақидалари, рукнлари, талаб ва мажбуриятлари шаклланган.

Илмий ғоялар – фан тараққиётининг самараси, илмий кашфиётларнинг натижаси сифатида пайдо бўладиган, турли фан сохаларининг асосий тамойиллари (принциплари), устувор қоидаларини (постулатларини) ташкил қиладиган илмий фикрлардир. Ғояларнинг «хаёти», уларнинг пайдо бўлиши, ривожланиши, бошқа ғоялар билан ўзаро муносабати, кураши, ва ниҳоят, эскирган ғояларнинг янгилари билан алмашилиши, айниқса, илмий ғоялар мисолида яққол намоён бўлади.

Қадимги юнон файласуфлари табиий жисмларнинг энг кичик, бўлинмайдиган зарраси, деб «атом» тушунчасини киритган эдилар. Птолемей-Аристотелдан тортиб, ўрта аср Улуғбек астрономиясигача дунёнинг маркази Ер деб ҳисоблаб келганлар; Евклид геометрияси, Ньютон механикаси, Дарвин таълимоти хам ўз даврининг энг илғор илмий ғояларига асосланган эди.

Илм-фан таракқиёти атомнинг булинишини, коинот маркази Ер эмаслигини ҳам ишончли далиллар билан исботлади; квант механикаси, ирсият назарияси ва бошқа кўплаб кашфиётлар қилинди.

Фан таракқиёти узлуксиз ва чексиздир. Бу жараёнда амалиёт тасдиқланмаган, эскирган қарашлар янги илмий ғоялар билан ўрин алмашаверади.

Фалсафий ғоялар ҳар бир фалсафий таълимотнинг асосини ташкил этадиган, олам ва одам тўғрисидаги энг умумий тушунча ва қарашлардир. Улар бизни ўраб турган дунёни билиш жараёнида, кишилиқ жамиятининг таракқиёти мобайнида тўпланган билимларни умумлаштириш, инсон ҳаётининг маъно-мазмуни, унинг бахт-саодати каби масалалар устида мулоҳаза юритиш асосида шаклланади.

Инсоният тарихида турли халқларнинг ақл-заковат соҳиблари, доно файласуф ва илоҳиётчилари турфа хил ғоялар яратганлар. (Сиз булар билан фалсафа тарихини ўрганиш пайтида батафсил танишгансиз.) Аммо фалсафий ғоялар ҳақида гап кетганда, жаҳон фалсафий фикри ривожига бекиёс ҳисса кўшган ўзбек мутафаккирлари яратган меросни ёдга олмаслик мумкин эмас. Форобийнинг фозил шаҳар тўғрисидаги, тасаввуф даҳоларининг комил инсон ҳақидаги, Ибн Синонинг тана ва руҳ муносабатига оид, Алишер Навоийнинг адолат ва инсонийлик борасидаги теран фикрлари фалсафий ғояларнинг ёрқин намунасидир.

Ижтимоий-сиёсий ғоялар ҳар бир халқ ва умуман башариятнинг орзу-умидларини, мақсад-муддаоларини ифодалайди, эркин ҳаёт ва адолатли тузумни тараннум этади. Озодлик ва мустақиллик, адолат ва ҳақиқат, тинчликсеварлик ва инсонпарварлик ғоялари шулар жумласидандир. Асрлар мобайнида бундай буюк, ўлмас ғоялар халқларга куч-қувват ва илҳом бағишлаб, уларни ўз эрки учун курашга сафарбар этиб келган.

Озодлик ғояси – мазлумларни ўз эрки учун курашга чорлайдиган, қуллик ва қарамликнинг ҳар қандай қуринишини инкор этадиган ғоядир.

Мустақиллик ғояси – энг улуғ ва эзгу ғоя. Ҳар бир халқ истиқлол туфайли ўзига ёт ва бегона тузумдан, ижтимоий тазйиқлардан халос бўлади, ўз

салохиятини тўла-тўқис ишга солиш, ўзи истаган ва ўзи танлаган йўлдан бориш имкониятини кўлга киритади.

Хар бир тарихий даврда унинг руҳини акс эттирадиган, халқнинг кадриятлари ва орзу-истакларига мос келадиган ғоялар кишиларнинг онги ва калбидан жой олган. Таъкидлаш жоизки, башариятнинг зиддиятли тарихи мобайнида ҳаётбахш ғоялар билан бир қаторда, сохта ва тубан ниятлар, тажовузкор ва ғаразли фикрлар ҳам кўп бўлган. Бинобарин, халқлар ва давлатлар тақдирига таъсири, ўзининг сифатларига кўра ғоялар юксак ё тубан, бунёдкор ёки вайронкор, бузғунчи ёхуд экстремистик, тажовузкор бўлиши ҳам мумкин.

Президент Ислоом Каримов таъкидлаганидек, миллат тараққиётига, унинг юксалишига хизмат қиладиган, халқларни жипслаштириб, олий мақсадларга сафарбар этадиган ғоялар юксак ғоялардир¹. Одамлар орасига нифок, халқлар ўртасига низо соладиган, кишиларни турли тарафларга ажратиб, адоват кўзгайдиган тубан фикрлар бузғунчи ғояларга мисол бўлади. Аслида бундай қабих ният ва сохта шиорларни ғоя деб аташ ҳам шартлидир. Қайси ижтимоий бирлик ёки қатлам орасида тарқалгани, қандай аҳоли гуруҳлари ёки элат-миллатларни ҳаракатга келтираётганига қараб ҳам ғояларни турларга ажратиш мумкин.

Миллий ғоя халқнинг туб манфаатларини ифода этадиган, уни ўз олдига кўйган мақсадлари сари бирлаштирадиган ва сафарбар этадиган ғоядир. ўз тарихи ва тараққиётининг туб бурилиш даврларида хар қандай миллат ва халқ келажагини белгилайди, унга етишнинг ўзига мос йулларини танлайди. Ана шу жараёнга хос ижтимоий, иқтисодий, сиёсий йўналишлар билан барча ғоявий тамойилларини ҳам белгилаб олади. Бунда бутун миллат учун умумий бўлган ғоялар нихоятда катта ахамият касб этади. «Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар» рисоласида Ўзбекистон Президенти Ислоом Каримов томонидан назарий жиҳатдан асослаб берилган «Ватан равнақи», «Юрт тинчлиги», «Халқ фаровонлиги», «Комил инсон», «Ижтимоий

¹ Ислоом Каримов. Биз келажагимизни уз кулимиз билан кураимиз. «Ўзбекистон», 7-жилд, 308-бет.

хамкорлик», «Миллатлараро хамжихатлик», «Диний бағрикенглик» кабилар ана шундай умуммиллий ғоялар қаторига киради.

Дунёвий ва диний ғоялар бир-бирини бойитиб борган шароитда тараққиёт юксак босқичга кўтарилади. Бунга башарият тарихида ўчмас из қолдирган Имом Бухорий ва Мусо Хоразмий, Имом Мотуридий ва Абу Райҳон Беруний, Имом Ғаззолий ва Абу Наср Форобий сингари буюк заковат сохиблари ёнма-ён яшаб фаолият кўрсатган давр ёрқвин мисол бўла олади. Бундай жараён бугунги дунёда амалиёт фалсафаси деб тан олинган прагматизм, ҳаёт фалсафаси бўлган экзистенциализм каби дунёвий ва диний ғоялардан озикланган таълимотлар мисолида ҳам кўзга ташланмоқда.

Илмий кашфиётлар ҳам Мафкура ривожига катта таъсир ўтказди. Замонавий фан ютуқлари, жумладан, космонавтика, кибернетика соҳасидаги оламшумул янгиликлар, клонлаштириш, инсоннинг ген-насл харитасини аниқлаш каби буюк кашфиётлар одамлар тасаввурини кескин ўзгартирмоқда.

Айни вақтда юксак илмий-техникавий тараққиёт, глобаллашув жараёнлари, бир томондан, инсон ақл-идроқининг имкониятларига, келажакка ишончли орттираётган булса, иккинчи томондан, Хиросима, Нагасаки, Чернобиль фожиалари, оммавий қирғин қуроллари, экологик халоқатлар, маънавий таназзул каби умумбашарий муаммоларни ҳам келтириб чиқармоқда.

Шундай экан, илм-фан ва маданият борасидаги ютуқлардан оқилона фойдаланиш учун ҳам жамиятга соғлом ғоя, соғлом Мафкура керак.

Ғоя ва Мафкуранинг инсон ва жамият ҳаётидаги аҳамияти. Ғоянинг инсон ҳаётидаги ўрни ва аҳамияти жуда муҳим фалсафий масаладир. Инсон ўзи ғояларни яратади, улардан куч-қувват олади. Ўзи яратган ғоялар инсоннинг онги ва шуурини, тафаккури ва эътиқодини эгаллаб, унинг сохибига айланади. Юксак ғоялар одамларни олижаноб мақсадлар сари етаклайди. Ғояси етук, эътиқоди бутун, қадриятлари юксак инсонгина мардлик намуналарини кўрсата олади.

Минг йиллар ўтса ҳам, буюк аждодларимизнинг матонати ва қахрамонлиги халқнинг хотирасидан ўчмайди. Чунки улар юксак ғоялар – Ватан озодлиги,

эл-юрт бахт-саодати, илму урфон ривожу йўлида жон фидо қилганлар. Ахмад Яссавий 60 йилдан зиёд умрини ер остида утказганида ҳам, Нажмиддин Кубро мўғул босқинчиларига қарши жанг қилганда ҳам улуғвор ғоялар уларга сабр-бардош ва матонат ато этган. Жордано Бруно жисму жонини эгаллаган буюк ғоя туфайли гулҳан алангасида ҳам ўз эътиқодидан кайтмаган, Насимий, товонидан суйсалар ҳам, ишқи илохий деб жон берган. Жаҳон тарихидан, жумладан халқимизнинг ўтмишидан ҳам, қайси соҳада бўлмасин, мардлик ва жасорат кўрсатиш учун инсонга албатта улуғвор ғоя керак эканига кўплаб мисоллар топилади.

Муайян бир ғоя дастлаб бирон-бир шахснинг онгида пайдо бўлади. Айни пайтда у юксак ижтимоий мазмунга эга бўлгани, жамиятнинг тараққиёт йулидаги эзгу интилишларини акс эттиргани боис умуминсоний ҳақиқатга айланади.

Ғоявий заифлик ва Мафкуравий беқарорлик эса миллатнинг бирдамлиги, давлатнинг қудратига путур етказди, унинг тараққиётини орқага суриб юборади. Масалан, Чингизхон босқини, чор истилоси даврларида айрим хукмдорларнинг халқни бирлаштириб курашга сафарбар этмагани улкамизнинг қарамлик чангалига тушиб қолишига сабаб бўлган.

Хуллас, инсоният тарихи хилма-хил ғоя ва Мафкураларнинг вужудга келиши, амалиёти, бир-бири билан муносабатидан иборат узлуксиз жараёндир. Бу жараёнда турли ғоялар у ёки бу кучларга хизмат қилиши, ўзига ишонган кишиларни қандай мақсадлар томон етаклашига қараб бир-биридан фарқланади. Эзгу мақсадларга хизмат қиладиган Мафкураларга бунёдкор ғоялар асос бўлса, вайронкор ғояларга таянган Мафкуралар халқлар ва давлатларни таназзулга етаклайди, одамлар учун сон-саноксиз кулфатлар келтиради. Бу эса, ўз навбатида, ғоявий жараёнлар тарихини ўрганиш, улар замиридаги мазмун-мохиятни билиб олишни заруриятга айлантиради.

Жамият ривожу ва бунёдкорлик ғоялари. Бунёдкорлик ғоялари юртни обод, халқ ҳаётини фаровон қилишдек олижаноб мақсадлар билан ажралиб туради. Улар инсоният цивилизацияга эришган даврлардан буён жамият

хаётининг энг эзгу ғоялари сифатида яшаб келмоқда. Президент Ислон Каримовнинг «Ўзбек том маънода бунёдкордир», деган сўзларида ҳам ана шу бокий ғояларнинг маъно-мазмунни ўз ифодасини топган. Бундай бунёдкорлик халқимизга ота-боболаридан меросдир.

Инсоният тарихида одамлар онги ва шуурига адолат, хақиқат, эзгулик, меҳнатсеварлик каби юксак ғоялар уруғини сепган зот, пайгамбар Зардушт яратган «Авесто» китобида қуйидаги сатрлар мавжуд: «Эзгу фикр, эзгу сўз ва эзгу ишлар билан эзгу фикр, эзгу сўз ва эзгу ишни алқайман. Ўзимни бори эзгу фикрга, эзгу сўзлар (айтиш) га, эзгу ишлар амалига бахшида киламан, барча ёмон фикрлардан, ёмон сўзу ёмон ишлардан юз угираман». Бу юксак ғоялар бундан 2700 йил муқаддам яшаб ўтган ватандошимиз Зардуштнинг ўлмас Мафкуриси эди.

Инсоният доимо яхшиликни ёқлаб, ёмонликка қарши курашади, яратувчанлик ва бунёдкорлик унга хос бўлган буюк фазилатлардир. Шарқ халқларининг буюк ижодкорлиги, бунёдкорлиги ва қадриятлари турли даврлар таъсирида ғарбга, хусусан, антик Юнон-Рим маданиятига ҳам кучли таъсир кўрсатди. Ана шундай таъсир остида Юнон-Рим маданияти, илм-фани, фалсафий тафаккур дунёси шу қадар юксалдики, ўша даврда яратилган шоҳ асарлар ва уларнинг муаллифлари мероси хануз башариятнинг эзгу ишларига хизмат қилиб келмоқда. Шу маънода, комил ишонч билан айтиш мумкинки, инсониятнинг хақиқий умумбашарий маданияти ғарб цивилизацияси ва Шарқ маънавиятининг кушилиши асосида яратилган.

Миллий давлатчилик ғояси ва унинг халқлар тараққиётига ижобий таъсирини мустақил Ўзбекистон мисолида ҳам яққол кўриш мумкин. Ўзбекистоннинг халқаро ҳамкорлик, минтақавий тинчлик, миллатлараро тотувлик борасида олиб бораётган сиёсати барқарорлик ҳукм суришига асос бўлиб хизмат қилмоқда.

Сиёсий терроризм XIX асрдаёқ вужудга келган эди. Лекин у XX юз йилликда кенг қулоч ёзди. Ғарбий Германиядаги «қизил армия» ва Италиядаги «қизил бригада» гуруҳлари, Испаниядаги басклар ташкилоти,

Ольстердаги «Инқилобий-халоскорлик армияси», Перудаги «Порлоқ ҳаёт» каби бирлашмалар замонавий сиёсий террористларнинг биринчи авлоди эди. Кейинги йилларда дунёнинг ўнлаб мамлакатларида, жумладан, бизнинг ёш давлатимиз чегарасига яқин давлатлар ҳудудларида ҳам терроризм ўчоқлари пайдо бўлди. Улар мустақил Ўзбекистонга қарши куч йиғмоқда. Чунончи, Тошкентда 1999 йилда юз берган февраль воқеалари, 2004 йил март ойида Бухорода бўлган террористик ҳаракатлар, халқимизни демократик тараққиёт йулидан қайтаришга бўлган уринишлари тўхтамаганидан гувоҳлик беради.

Ғоявий кураш тобора янги-янги қиёфага кирмоқда. Президентимиз Ислом Каримов ҳаққоний равишда таъкидлаганидек: «Куп синовлар, азобу укубатлар, хатолар, фожеалар, қатағонларни бошдан кечирган, асримиз поёнига етаётган, инсоният янги аср бусағасида турган бугунги кунда турли хил эски ва янги Мафкураларнинг ўзаро кураши ҳар қачонгидан ҳам кўра шиддатли тус олмақда. Ранг-баранг, баъзан бир-бирига зид дунёқарашлар, сиёсий, миллий, диний оқимлар, мазҳаб ва секталар ў фикр талашувлари гоҳо баҳс-мунозара доирасидан чиқиб, қонли тўқнашувлар, оммавий қирғинларга сабаб бўлмоқда, одамлар бошига беҳисоб қайғу-кулфатлар солмоқда».

Ана шу сабабдан ҳам мустақил Ўзбекистонда ҳозирги даврда миллат, жамият, давлатнинг бирлаштирувчи байроғи бўлган миллий ғоя ва Мафқурани шакллантириш ва халқимиз онгига сингдириш юзасидан фаоллик билан иш олиб борилмоқда. Бу Мафқура мустақиллик йилларида эришилган ғалабаларни, энг кагта ютуғимиз бўлган истиқлолимизни, Она Ватанимизни, фарзандларимизнинг бахтли келажагини фидойлик билан ҳимоя қилиш, доимо хушёр ва сергак бўлишга ёрдам беради. Шу маънода миллий истиқлол ғояси ҳар биримизнинг қалбимизга сингадиган, умумий ғоямиз, онгимиз, дунёқарашимиз, бутун фаолиятимизнинг муҳим қисмидир. Жамиятга доимий кўрқув, фитна-ғаламислик муҳитини вужудга келтириш, зўравонлик йўли билан жамият барқарорлигини бузиш, гуноҳсиз кишилар, жумладан, болаларнинг ҳалок бўлишига олиб келадиган сиёсий мақсаддаги ўлдириш ва портлашлар бу мудҳиш ғоянинг асл моҳиятини ташкил этади.

1.2 Муаммонинг қуйилиши ва тадқиқот вазифалари

Ҳозирги давр-дунёда ғоявий қарама-қаршиликлар мураккаб тус олган, Мафкура полигонлари ядро полигонларидан ҳам кучлироқ бўлиб бораётган даврдир.

Дунёнинг ҳудудий жиҳатдан турли минтақа ва қитъаларга бўлинишини география дарсларидан яхши биламиз. Жаҳоннинг сиёсий харитасига қараб ва

мавжуд давлатларнинг чегараларини ҳисобга олган ҳолда ҳам Ер юзининг худудий бўлинишини бемалол тасаввур қила оламиз.

Инсоният XXI аср охирига келиб бир қатор чегара билмайдиган муаммоларга дуч келди. Уруш ва тинчлик, экологик фалоқатлар, маънавий кашшоқлик, наркобизнес, терроризм каби муаммолар ана шулар жумласидандир. Шу билан бирга дунёда глобаллашув, ахборот оқимининг тезлашуви ва интенсивлашуви, универсал технологиялар билан боғлиқ умумбашарий жараёнлар ҳам бормоқда. Бутун Ер юзи одамзот учун ягона макон эканлиги аниқ. Бунга шак-шубҳа йўқ, албатта. Аммо тарихда мавжуд чегараларни ўзгартириш, муайян худудларни босиб олиш учун сон-саноксиз урушлар бўлгани маълум. Бу жараёнда эса уруш қуроллари мунтазам такомиллашиб борганини биламиз. Мазкур урушлар то XX асргача асосан купроқ бир давлат ичида, икки давлат ўртасида ёки нари борганда бир минтақа доирасида бўлиши мумкин эди. Тўғри, айтайлик, Александр Македонский, Чингизхоннинг улкан давлат барпо этиш учун ёки ўрта асрлардан бошлаб европалик истилочиларнинг бошқа қитъаларни забт этиш олиб борган урушлари кўлами жиҳатидан ажралиб туради. Аммо бундай ҳолатлар истисно ҳодисалар сифатида баҳоланмоғи керакка ўхшайди. XX асрда рўй берган иккита жаҳон урушида ўнлаб давлатлар, бир неча қитъа мамлакатлари иштирок этганлигини эсласак бундай хулоса муайян даражада ўринли эканлигига ишонч ҳосил қилиш мумкин. Уруш қуроллари такомиллашиб бораверди. Бугунги кунда улар бошқа худудни босиб олиш уёқда турсин, балки бутун Ер сайёрасидаги ҳаётни бир неча марта йўқ қилиб ташлашга етади.

Шу билан бирга, ҳозирги вақтда Мафкуравий воситалар орқали ўз таъсир доирасини кенгайтиришга интилаётган сиёсий кучлар ва ҳаракатлар ҳам йўқ эмас. Тажовузкор миллатчилик ва шовинизм, неофашизм ва коммунизм, ирқчилик ва диний экстремизм Мафкуралари шулар жумласидандир.

Натижада дунёда инсон қалби ва онгини эгаллаш учун кураш тобора кучайиб бормоқда. Бу хол бугунги кунда дунёнинг Мафкуравий манзарасини белгилаб бермоқда.

Кишилиқ жамияти тарихи инсонда олижаноб фазилатларнинг шаклланиши ва ривожланишига ҳам, айни пайтда ғайриинсонийликнинг хилма-хил кўринишлари илдиз отиб ўзининг мудхиш қиёфасини намоён қилишига ҳам кўп бор гувоҳ бўлган. Афсуски, инсониятнинг бутун тарихи давомида бундай иллатлар унга хамроҳлик қилиб келди, турли даврларда янги шакл - шамоийл, хусусият касб этди. Бугунги кунда уларнинг энг ёвузлари Ер юзидаги тинчлик ва тотувлик, хамкорлик ҳамда хамжихатликка ва охир-окибатда инсониятнинг ягона бирлик сифатида эркин тараққий қилишига катта хавф туғдирмоқда.

Бугун дунёнинг Мафкуравий манзарасини ўз мақсадлари йўлида ўзгартирмоқчи бўлаётган Мафкура шакллари барқарорлик ва тараққиётга таҳдид солмоқда. Уларнинг асосий шакллари ва йўналишлари Президентимиз Ислон Каримовнинг «Ўзбекистон ХХ1 аср бусағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» номли асарида кўрсатиб берилган. Мазкур маърузада ана шу асардан асосий манба сифатида фойдаланамиз.

Тараққиётга нисбатан хавф-хатарлардан бири буюк давлатчилик **шовинизмидир**. Буюк давлатчилик шовинизмини, Президент Ислон Каримов таъкидлаганидек: «Муайян кучлар ва давлатлар томонидан бўладиган сиёсий, Мафкуравий ва иқтисодий ҳукмронлик деб ёки миллатлараро ва давлатлараро, минтақавий муносабатларда унга интилиш деб таърифлаш мумкин.

Шовинизм баъзи кўп сонли миллатларнинг нафақат кўп миллатли империя доирасида, балки уни ўраб турган жуғрофий - сиёсий маконда ҳам ўзининг мутлақ ҳукмронлигини ўрнатиш учун курашда намоён бўлади»².

² И.А. Каримов. «Ўзбекистон ХХ1 аср бусағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари». Тошкент, Ўзбекистон, 1997 йил, 52-бет.

Кўриниб турибдики, буюк давлатчилик шовинизми ғайриинсоний характерга эга. Зеро, у ўз моҳиятига кўра миллий тенгсизликни оқлаш, тарғиб - ташвиқ қилиш ҳамда ҳимоя қилишнинг ўзига хос шаклидир.

Буюк давлатчилик шовинизми пайдо бўлишининг сабаблари нимада?
Тарихга назар ташлайдиган бўлсак, бугунги кунда буюк давлатлар мақомига эга бўлган айрим мамлакатлар кўпгина минтақаларни ўзларининг «хаётий манфаатлари» ҳудуди сифатида босиб олиб, узок вақт мустамлакачилик сиёсати юргизганига ишонч ҳосил қилиш мумкин. Айнан босиб олинган ҳудудларнинг табиий хомашё ресурсларидан фойдаланиш, бу мамлакатларнинг моддий ва маънавий бойликларини ўзлаштириш уларга улкан ва қудратли давлатга айланишга имконият яратди. Бунинг оқибати ўларок, ўз атрофидаги мамлакатлар ва халқлар билан муносабатда ўзини устун, танхо ва ягона деб билиш, инсоният тақдири, халқлар келажагини белгилашда алоҳида мавқеига даъвогарлик ифодаси сифатида баҳоланиши мумкин бўлган мумтозлик Мафқураси тарих саҳнасига чиқди. Бундай Мафқура давлат сиёсатининг асосига айланганда узок давом этган қонли урушлар келиб чиқиши, бутун бир минтақаларнинг вайрон бўлиши, кўплаб халқларнинг қарам қилинишини исботловчи мисолларни кўплаб келтириш мумкин.

Иқтисодий имкониятлари заифлашган, ижтимоий тотувликка зил кетган, ички зиддиятлар кучайган, Ватан, миллат тақдиридан ўзининг тор манфаатларини устун қўядиган, ўзаро келиша олмайётган, ҳокимиятга даъвогар сиёсий гуруҳларнинг мавжуд муаммоларни ташқи кучлар ёрдамида ҳал қилишга уриниши ва маънавий-руҳий парокандалик, эртанги кунга ишончсизлик туйғулари ҳукмрон бўлган мамлакатлар буюк давлатчилик шовинизми нишонига айланишини замонавий тарих ҳам кўрсатиб турибди.

Афсуски, бизнинг ўлкамиз ҳам буюк давлатчилик шовинизмининг фалоқатли таъсиридан четда қолмади. «У ҳам узок вақт давомида ҳукмрон шовинистик ва агрессив миллатчилик ғояларининг бутун жафоларини тортиб келди,- деб ёзади Ислом Каримов.- Ўзбекистон Россия империяси, сўнгра эса

собик Совет империяси таркибида мажбуран ушлаб турилган мураккаб даврни бошдан кечирди»³.

Буюк давлатчилик шовинизмининг хавфи бундай позицияда турган кучлар, давлатларнинг иқтисодий, сиёсий ёки ҳарбий салоҳиятининг катталигидагина эмас, балки ахборот орқали ва Мафкуравий йул билан тазйиқ кўрсатиш имкониятларининг кенглигида, улар қўлидаги ғоявий таъсир ўтказиш восита ва механизмларининг хилма-хиллигида ҳамдир.

Бунда оммавий ахборот воситалари орқали психологик таъсир ўтказишнинг янгидан - янги усулларида фойдаланадилар. Хусусан, миллий ҳаётимизга хос муайян хусусиятларни очикдан-очик қоралаш, ерга уриш ёки айрим тарихий воқеа-ҳодисаларни умуман бўлмагандек, жаҳон маданияти, илму-фанига улкан ҳисса қўшган улуғ алломаларимизни бизга алоқаси йўқдек қилиб кўрсатишга уринишлар мавжуд.

Шунингдек, минтақа давлатлари ўртасида зиддиятлар келтириб чиқариш ва жаҳон афкор оммасида Ўзбекистон ҳақида нотўғри тасаввур туғдиришга бўлаётган интилишларни ҳеч қачон эътибордан четда қолдирмаслигимиз лозим.

Бугунги кунда инсон онги ва қалби учун кураш кескин тус олаётган экан, хилма-хил қарашларнинг Мафкура майдонида ҳукмронлик қилишга интилиши табиий, албатта. Бунга эътиқод умумийлигига асосланган ҳолда яқка Мафкура ҳукмронлигини таъминлаш орқали жаҳон майдонларини Мафкуравий жиҳатдан ўзига қарам қилишга бўлаётган ҳатти-ҳаракатларни мисол келтириш мумкин. Диний ақидапарастлик шулар жумласидандир. Масалан, ислом динидаги ҳозирги ақидапарастлар ижтимоий, миллий хусусияти, қайси давлатга мансублигидан қатъий назар, барча мусулмонларнинг маънавий бирлиги ҳақидаги тасаввурларга таяниб уларнинг ягона халифалик остида сиёсий бирлашуви ғоясини асослашга ҳаракат қилади. Кўриниб турибдики, бу диний-сиёсий идеология диний асосда бирлашув ғоясини биринчи ўринга қўяди. У диний-маънавий

³ И.А. Каримов. “Ўзбекистон XXI аср бусағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари”. Тошкент, Ўзбекистон, 1997 йил, 53- бет.

заминдаги уйғунлик мамлакатларнинг иқтисодий, маданий-маърифий, илмий-техник соҳалардаги ҳамкорлигига, улар салоҳиятининг бирлашишига ва халқлар тараққиётига йўл очса бунинг нимаси ёмон деган саволни ўртага ташлайди. Юзаки қараганда бу гап тўғрига ўхшайди. Бундай Мафкура тарафдорлари ўз қарашларини аксарият ҳолларда ана шундай «беозор» шаклда тақдим этишга ҳаракат қиладилар.

Аммо, жиддий эътибор бериладиган бўлса, биринчидан, улар миллий суверенитетдан воз кечиш ёки уни бой бериш ҳисобига ягона давлат тузишни кўзлаётганлари маълум бўлади.

Иккинчидан, халифаликни тиклашга, унинг тўғри эканини асослашга уринувчилар, бу ҳол айнан миллат сифатида ўзлигимизни англашга йўл кўймаслигини яширадилар. Бу ғояни тикиштиришда улар бизнинг ислом динига эътиқод қилишимизга алоҳида ургу берадилар.

Тўғри, биз мусулмон халқимиз. Масаланинг нозик жихати шундаки, бундай кучлар ана шу реалликни тан оладилару, ўз тарихимиз, тилимиз, бетакрор маданиятимиз, жаҳон халқлари ўртасидаги ўзига хос ўрнимиз, ўз тараққиёт йўлимиз борлигини инкор этишга ҳаракат қиладилар. Албатта бу ҳақиқатни тан олиш олмаслик уларнинг иши. Аммо ўзларининг бундай ғайриилмий қарашларини кишиларимиз, айниқса ёшларимиз онгига сингдиришга ҳаракат қилаётганликларига бефарқ қараб бўлмайди.

Бундан ташқари, бу оқим тарафдорлари халифалик байроғи остида бирлашишни ноисломий дунёга қарши туриш мақсади билан боғлашларини ҳам таъкидлаш зарур. Бундай ёндашув ута хавфли эканлиги ҳеч кимга сир эмас. Зеро, у инсониятнинг диний асосда қарама-қарши қутбларга бўлиниб кетишига, баъзан «цивилизациялар тўқнашуви» деб аталадиган ходисанинг юзага келишига сабаб бўлиши мумкин.

Ҳозирги кунда тил, маданият, урф-одатлардаги умумийлик, бошқача айтганда, этник бирликка асосланган ҳолда ягона мафкуравий майдонни юзага келтириш борасидаги қарашлар ҳам мавжуд. Бундай қарашларнинг шаклланиш тарихи узоқ ўтмишга бориб тақалади. Бугунги кунда уларнинг

хар бири ўзига хос тарзда дунёнинг мафкуравий манзарасида муайян уринни эгаллашга уринмокда.

Бугунги кунда халқларнинг лисоний бирлигига таянган холда уларнинг маънавий-маърифий бирлигини таъминлаш байроғи остида такдим этилаётган ғоялар ортида ҳам аслида ғаразли мақсадлар яширинганлигини унутмаслик лозим.

Оламнинг бугунги кундаги мафкуравий манзараси ҳақидаги мулохазалар якунида нима дейиш мумкин? Мафкура ва мафкуравий тарбия масаласи ўз мустақиллигини кўлга киритган, демократик ҳуқуқий давлат, эркин фуқаролик жамиятининг асосларини яратаётган мамлакатимиз учун ҳам муҳим ҳаётий аҳамиятга эга бўлиб қолмокда. Зеро, кўзланган мақсадларга ушбу орзу-умид ва интилишларни ўзида мужассамлаштирган ғоявий-назарий қарашлар мажмуи бўлмиш миллий мафкура ва унга асосланган тарбия тизимисиз эришиш мумкин эмаслиги аниқ.»Мен,- деб ёзади 1-Президентимиз,-Абдулла Авлонийнинг «Тарбия биз учун ё ҳаёт - ё мамот, ё нажот - ё халоқат, ё саодат - ё фалоқат масаласидир» деган фикрини куп мушоҳада қиламан. Буюк маърифатпарварнинг бу сўзлари асримиз бошида миллатимиз учун қанчалар муҳим ва долзарб бўлган булса, ҳозирги кунда биз учун ҳам шунчалик, балки ундан ҳам кўра муҳим ва долзарбдир»⁴.

Бу масаланинг долзарблиги юқорида қайд этилган Мафкура шаклларининг хавфини бартараф этиш зарурлиги билан ҳам белгиланади. Зеро, уларга ғоя ва маърифат билан қарши курашиш лозим. Мамлакатимиздаги мавжуд ижтимоий ҳамкорлик, миллий бирлик ва ҳамжихатликни сақлаб қолиш ва ривожлантириш йули билангина кулга киритилган истиқлолни химоя қиламиз. Халқаро ҳамжамият, шу жумладан тарих тақозоси билан алоқалар кучли ривожланган давлатлар билан тенг ҳуқуқли, иззат-икромли муносабат, ўзаро манфаатли алоқалар эса мустақилликни мустаҳкамлашнинг муҳим омили бўлиб хизмат қилади. Ана шундагина, минтақамиз ҳеч қачон

4 И. Каримов. Жамиятимиз мафкураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин. Т.,Ўзбекистон, 1998, 17-бет

цивилизациялар тукнашмайдиган, балки улар бир - бирига таъсир этиб, бир - бирини бойитишнинг ибратли намунасини берадиган маконга айланади.

Хозирги давр ва мафкуравий полигонлар. Жамият ҳаётида мафкуравий омилларнинг сезиларли таъсири мавжудлигини бир қарашдаёқ сезиш мумкин.

Ғаразли геосиёсий мақсадларга эришиш йулидаги Мафкуравий таъсир ўтказишда энг аввало бўлиб ташла ва ҳукмронлик қил деган қадимий тамойилга амал қилишга уринишни таъкидлаш зарур.

Бу тамойилни руёбга чиқаришнинг биринчи йули мамлакат ичида ижтимоий парокандаликни келтириб чиқаришдир. Ва у жамият ҳаётининг ижтимоий, иқтисодий, сиёсий ва маънавий соҳаларида ўзига хос кўринишда намоён бўлмоқда. Масалан, мамлакатимизга нисбатан бу усул утиш давридаги ижтимоий - иқтисодий қийинчиликларни бурттириб кўрсатиш орқали аҳолининг мавжуд ҳолатдан норозилигини уйғотиш, ўз ноғораларига ўйнайдиган муҳолифатчи кучларни юзага келтириш йўли билан сиёсий беқарорликни келтириб чиқаришга бўлган ҳаракатларда намоён бўлди. Бу йўлда диний омилдан фойдаланишга уринишлар ҳам кўзатилаётир. Ана шу ҳолат ҳам «мақсад воситани оқлайди» деган ақида ғаразли геостратегик манфаатларни руёбга чиқаришнинг асосий қоидасига айланаётганлигини кўрсатади.

«Бўлиб ташла ва ҳукмронлик қил» тамойилини амалга оширишнинг иккинчи йули минтақа давлатлари ўртасида турли зиддиятларни юзага келтиришдир. Бу йулнинг энг кенг тарқалган усули гуёки минтақада гегемонликка талабгор бўлган давлат борлигини асослаш, таъбир жоиз бўлса, шундай давлат образини яратишдир. Бундай образларнинг яратилиши ер юзининг турли нуқталарида низоли, кам деганда давлатлараро муносабатларда тангликни юзага келтирганлиги тўғрисидаги мисолларни истаганча топиш мумкин. Бундай «образлар» яратилиши натижасида мамлакатларнинг моддий-молиявий, маънавий-интеллектуал салоҳияти жамият тараққиётини таъминлаш урнига ана шу «образ» таъсирининг олдини олишга йуналтирилмоқда.

Натижада иккинчи асосий мақсадга- муайян давлатни заифлаштириш орқали ўз «иттифоқчисига» айлантиришга эришилмоқда.

«Бўлиб ташла ва хукмронлик қил» тамойилини амалга оширишнинг учинчи йули халқаро майдонда муайян мамлакат ҳақида нотўғри, ноҳолис тасаввурларни шакллантиришдир. Халқаро муносабатлар майдонидан айрим мамлакатларнинг вақти-вақти билан «кувгин» қилиниб турилиши ана шундай ҳаракатлар натижасидир.

Мафкуравий иммунитет ва мафкуравий профилактика. Мафкуравий таъсир ва таҳдидлар ҳақида гап кетар экан, уларни аниқлаш, баҳолаш, хусусиятларини яққол кўрсатиш учун 1-Президент Ислоом Каримов томонидан илмий муомалага бир қатор тушунчалар киритилганлигини қайд этиш лозим. Улар қаторида «Мафкуравий иммунитет», «Мафкуравий профилактика» кабилар бор. Ана шу тушунчаларнинг мазмуни ойдинлаштирилганда ҳозирги дунёда кечаётган Мафкуравий жараёнларнинг характерини янада яққолроқ тасаввур қилиш имкони туғилади.

Нима учун кишилар онги ва қалби учун кураш турли Мафкураларнинг бош мақсадига айланиб қолди? Гап шундаки, муайян ғоя том маънода ғоя бўлиши учун кишилар онгини эгаллаши, тўғрироғи уларнинг қалбидан жой олиши шарт. Акс холда у ёки бу ғоя фақат муайян хабар ёки ахборот сифатида сақланиб қолади, холос. Бошқача айтганда, омборхонадаги кераксиз буюмлар каби онгимизнинг бир четидан жой эгалаб ётавериши мумкин. Бир сўз билан айтганда, бундай ҳолатда ғоя шахс учун ҳеч қандай ижтимоий ахамиятга эга бўлмайди. Ғоя фақатгина инсон қалбини эгаллаганда, инсон маънавий-рухий ҳолатининг узвий қисмига айлангандагина ҳаракатга даъват этувчи, рағбатлантирувчи кучга, ҳаракат учун қўлланмага айланади. Шунинг учун ҳам бугунги кунда нафақат инсон онгини, балки қалбини ҳам эгаллаш Мафкуравий курашнинг бош мақсади бўлиб қолмоқда. Айнан шунинг учун ҳам Ер юзининг турли минтақалари халқларининг онги ва қалби турли ғояларни синаш майдонида, бошқача айтганда Мафкуравий полигонга айлантирилмоқда. Хуш, Мафкуравий полигон деганда нимани тушунамиз?

Полигон (грек. серкирра деган маънони билдиради) харбий термин эканлигига урганиб қолганмиз. Одатда полигон деганда қурол-аслаха ва техникани синаш, қушинларни харбий тайёргарликдан утказиш ёки харбий сохада машк ва тадқиқотлар олиб бориш учун мулжалланган махсус майдон тушунилади.

Шу нуқтаи назардан қараганда, Мафкуравий полигонларнинг хусусиятлари ҳақида нима дейиш мумкин? Тарихга назар ташлайдиган бўлсак, ўзга ҳудудларни забт этиш мақсадида ишлатиладиган уруш қуроллари узлуксиз такомиллашиб борганини кўрамиз. У найзалардан токи автоматик қуролларгача, замбараклардан то ер юзининг хар қандай нуқтасига бехато етиб борадиган китъалараро баллистик ракеталаргача бўлган узоқ такомил йўлини босиб ўтди. Бу қуроллар босиб олиниси керак бўлган ҳудудлар аҳолисини жисмонан йўқ қилишга қаратилган эди. Бугунги кунда эса, ўзга ҳудудларни забт этиш учун уларнинг аҳолисини йўқотиш шарт эмас. Зеро, онги ва шуури забт этилган, қараш ва кайфиятлари «маъқул» йўналишга ўзгартирилган аҳоли кўмагида хар қандай бойлик, табиий ресурсларга эгалик қилиш мумкин бўлиб қолмоқда. Мамлакатимиз ичида ўзларининг ғайриисломий ғояларини тарқатишга ҳаракат қилган кимсалар ана шундай ғаразли мақсадларни, яъни одамлар, айниқса ёшларни чалғитиш, улар ёрдамида мамлакатни ўз тараққиёт йўлидан четлатиб юборишни кўзда тутган эдилар. Чет элларда ана шундай «таълим» олган ваххобийлар, шунингдек «хизбут тахрир»чиларнинг ёшларимиз онгини захарлаш йўлидаги ҳаракатларини ҳам айнан шундай баҳолаш мумкин.

Мафкура полигонларида синовдан ўтаётган, моҳиятан ғайриинсоний бўлган ғояларга қарши тура олиш учун аҳолида Мафкуравий иммунитет ҳосил қилиш лозим. Иммунитет (лат. *immunitas* - озод бўлиш, қутилиш) деганда организмнинг доимий ички муайянлигини сақлаши, ўзини турли хусусиятларга эга таъсирлардан, уни ташқи инфекциялар кириб келишидан ҳимоя қилишга қодир бўлган реакциялар мажмуи тушунилади. Иммунитет киши вужудининг турли инфекцион касалликларга берилмаслик хусусиятини

хам ифодалайди. Инсоннинг бутун ҳаёти давомида ташқи таъсирларга акс жавоб сифатида орттирилган иммунитет тизими шаклланади. Иммунитет ҳақидаги ана шу тасаввурдан келиб чиқиб Мафкуравий иммунитет ҳақида нима дейиш мумкин? Аввало, инсоннинг кўплаб хусусиятлари туғма бўлса, Мафкуравий иммунитетни шакллантириш, шакллантириб бориш зарур. Иккинчидан, у ҳар бир авлод учун ўзига хос хусусиятга эга бўлади. Учинчидан, иммунитет тизими шакллангандагина Мафкуравий даҳлсизликни таъминлаш мумкин (иммунитетга эга бўлмаган чакалоқларнинг узоқ яшай олмаслигини эслайлик).

Хўш, Мафкуравий иммунитет тизими ўз ичига нималарни олади? Мафкуравий иммунитет тизимининг асосий ва биринчи унсури, бу билимдир. Аммо, билимлар кўп. Масалан, буюк давлатчилик шовинизми ёки агрессив миллатчилик Мафкураси ва амалиёти тарафдорлари ҳам муайян «билим»ларга таянадилар ва уни бошқаларга сингдиришга ҳаракат қиладилар. Шундай экан, бир томондан Мафкуравий иммунитет тизимидаги билимлар объектив бўлиши, воқеликни тўғри ва тўлиқ акс эттириши, инсон маънавиятининг бойишига ва жамият тараққиётига хизмат қилиши лозим. Иккинчи томондан, бу билимлар моҳият эътиборига кўра, Ватан ва халқ манфаатлари, умуминсоний қадриятлар устиворлиги билан узвий боғлиқ бўлмоғи керак.

Мафкуравий иммунитет тизимининг иккинчи асосий қисми ана шундай билимлар замирида шаклланадиган қадриятлар тизимидир. Зеро, билимлар қанчалик объектив ва чуқур бўлса, унинг замирида юзага келган қадриятлар ҳам шунчалик мустаҳкам бўлади. Бир сўз билан айтганда, шахс, миллат ёки давлатнинг қадриятлар тизими Мафкуравий иммунитетнинг имкониятларини белгилаб беради ва Мафкуравий тажовузлар қаршида мустаҳкам қалқон бўлиб хизмат қилади.

Аммо, билимлар ва қадриятлар тизими ҳам Мафкуравий иммунитетнинг моҳиятини тўлиқ ифода эта олмайди. Зеро, бу икки унсур Мафкуравий иммунитетнинг учинчи муҳим унсури, яъни ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва

маданий-маърифий соҳалардаги аниқ мўлжал ва мақсадлар тизими билан боғлиқ. Яъни ҳар бир киши каби, халқ давлат ва жамиятнинг ҳам аниқ мақсади бўлиши шарт. Шу билан бирга бу мақсад англаган, уни амалга оширишда собитқадамлик даркор. Ана шундай аниқ тизим бўлмас экан, хоҳ алоҳида инсон, хоҳ миллат ёки жамият бўлсин, гоҳ ошкора, гоҳ пинхона кўринишдаги Мафкуравий тазйиқларга бардош бериш амримаҳолдир.

Бундай Мафкуравий иммунитет тизимини шакллантиришда Мафкуравий профилактиканинг ўрни катта. Зеро, у ўз моҳиятига кўра, ёт ғояларнинг кириб келишининг олдини олиш ва уларни йўқотишга қаратилган чора - тадбирлар мажмуини ўз ичига олади. Демак, Мафкуравий профилактика хилма-хил шаклларда ижтимоий институтлар томонидан амалга ошириладиган ғоявий- тарбиявий, сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, маънавий ишлар мажмуини, бир сўз билан айтганда, бу соҳада тўғри ташкил этилган таълим-тарбия тизимини қамраб олади.

«Миллат бор экан, миллий давлат бор экан, унинг мустақиллиги ва эркинлигига, анъана ва урф-одатларига таҳдид соладиган, уни ўз таъсирига олиш, унинг устидан ҳукмронлик қилиш, унинг бойликларидан ўз манфаати йўлида фойдаланишга қаратилган интилиш ва ҳаракатлар домий хавф сифатида сақланиб қолиши муқаррар», - деб ёзади Президентимиз. Шундай экан, вояга етаётган ҳар бир фарзандимизни маънавий баркамол, иродаси бақувват, иймони бутун, бир сўз билан айтганда, кучли Мафкуравий иммунитетга эга шахс сифатида тарбиялаш озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этишнинг асосий шартларидан бири бўлиб қолаверади.

Миллий истиқлол ғоясини чуқур эгаллаш орқалигина Мафкуравий майдонларда олиб борилаётган курашлар моҳиятини тўғри тушуниш ва олдини олиш мумкин. Мафкуравий жараёнлар фикр ва ғоялар тизими сифатида инсон онгига йўналтирилганлиги, ўзига хос мақсадлари борлиги билан характерланади. Улар кўплаб одамлар қалби ва онгини эгаллаб олиш орқали ўзига хос таъсир кўрсатиш майдонини яратади. Бу майдон ичида турли халқлар, инсонлар фаолияти мужассамлашади.

Диний экстремизм ва фундаментализмининг минтақамиз, хусусан мамлакатимиз тараққиётига хавф туғдираётганлигини Президентимиз теран англаб, бу қандай дахшатли оқибатларга олиб келиши мумкинлигидан ҳаммамизни огоҳ қилган эди. Тошкентда февраль фожеалари содир этилмасдан икки йил олдин Президент И.А. Каримов ўзининг «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» номли фундаментал асарида шундай ёзган эди: «Кўплаб сиёсатчилар, олимлар, журналистлар XX аср охирида юз берган «Ислом уйғониш», «Қайта исломланиш», «ислом феномени» ва бошқа турли-туман номлар билан аталган ҳодисанинг сабабларини тушунтириб беришга ҳаракат қилдилар. Бу тушунчалар ҳақида мунозарага киришмаган ҳолда, эътиборни жаҳон ҳамжамияти ҳаётида ислом қадриятларини тиклаш байроғи остида рўй бераётган ҳодисалар ғоят хилма-хил, кўп қиррали, баъзан зиддиятли ва ҳатто қарама-қарши қутбли эканлигига қаратмоқчиман. Шу билан бирга аниқ-равшанки, жаҳон жамоатчилиги бу жараёнларга жуда катта қизиқиш билан қарабгина қолмаяпти. Унинг диний экстремизм ва фундаментализм каби кескин ҳодисалар муносабати билан безовталанаётганлиги баъзан эса, ҳатто хавфсираётгани ҳам кўзга ташланмоқда. Афсуски, ҳозирги замон шароитида ана шу ўта кескин кўринишлар жиддий можароларни, зиддиятларни келтириб чиқариши, барқарорлик ва хавфсизликка таҳдид солиши мумкинлигини инсониятни чўчитяпти. Шундан дарак берувчи фикрлар анча-мунча тўпланиб қолган. Ўзбекистоннинг мустақиллигини мустаҳкамлаш, унинг хавфсизлигини таъминлаш зарурлиги нуқтаи назардан қараганда, бу ҳодисалар бизда ҳам жиддий ташвиш туғдирмоқда»⁵. Бу фикр ҳақиқат бўлиб чиқди. Экстремистлар 1999 йилнинг 16 феввали, 2004 йилнинг 28-31 март кунлари ўзларининг қора ниятларига эришиш мақсадида Тошкент ҳамда Бухоро вилоятларида кўпоровчиликни амалга оширдилар. Бу кўпоровчилик ҳаракатлари орқасида катта кучлар борлиги аён. Уларнинг мақсади, – Президентимиз таъкидлаганидек, – халқимизнинг тинчлигини бузиш, кўрқитиш, юрагига

5 Ислом Каримов. Ўзбекистон XXI аср бусағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. 34-бет.

ваҳима солиш, юритаётган сиёсатимизга ишончни сўндириш, амалга ошираётган улкан ишларга зарба беришдан иборат. Хўш, нима учун бу фожеалар Ўзбекистонда содир этилди, унинг Марказий Осиёдаги бошқа давлатларга таъсири бўлиши мумкинмиди? Унинг Ватанимизда содир этилишига асосий сабаб шуки, юртимизда олиб борилаётган сиёсатнинг ютуқлари жаҳон жамоатчилиги томонидан эътироф этилмоқда. Нисбатан қисқа давр ичида Ўзбекистон ижтимоий-сиёсий жихатдан барқарор, умуминсоний кадриятлар устувор бўлган, маънавий мероси ва диний кадриятларни тиклаб, инсон ҳуқуқларини устувор соҳа даражасига кўтара олган мамлакатдир. Халқининг Президентга, давлатга ишончи ниҳоятда мустаҳкам бўлган Ўзбекистон Марказий Осиёда барқарорликни таъминлаш ва минтақа давлатларининг ўзаро интеграциялашуви жараёнида етакчилик қилмоқда. Худди мана шу ўта катта аҳамиятга эга бўлган омиллар, асосланган истиқболдаги ютуқлар халқимиз ва малакатимиз тараққиётининг душманларини ваҳимага солмоқда.

Агар Ўзбекистонда душманларимиз мўлжаллаган мақсадлар амалга ошса, бу нафақат бизда, балки бутун минтақа давлатларида ҳам жуда катта сиёсий ўзгаришларнинг содир бўлишига сабаб бўлиши, минтақавий интеграция жараёнларига ўзининг улкан салбий таъсирини ўтказиши мумкин эди. Ўзларини ислом динининг «ҳимоячилари» деб кўрсатишга уринаётган террористларнинг асл нияти чинакам исломий кадриятларни тиклаш эмас, балки ҳокимиятни қўлга киритиш, Марказий Осиёдаги мамлакатларни ўзлари танлаган йўлдан қайтариш ва бутун минтақада ўз ҳукмронлигини ўрнатиш эди. Аслида, мустақиллик йилларида мамлакатимизда ҳақиқий исломий кадриятларимиз тикланди ва бу йўналишда изчиллик билан катта ишлар амалга оширилмоқда. Динимизнинг халқимиз маънавиятининг ажралмас қисмига айланганлиги Президентимизнинг қуйидаги фикрларида ўз аксини топган: «Биз ўз миллатимизни мана шу муқаддас диндан айро ҳолда асло тасаввур қилолмаймиз. Диний кадриятлар ҳаётимизга шу қадар сингиб кетганки, уларсиз биз ўзлигимизни йўқотамиз.

Халқимизнинг минг йиллик тарихини, бугунги маънавий ҳаётини, дину диёнатимизни мухтасар ифодалаб айтиш мумкинки, Оллоҳ бизнинг қалбимизда, юрагимизда»⁶.

Умуман Марказий Осиё халқлари мустаҳкам дўстлигининг аҳамиятини алоҳида таъкидлаш лозим. Чунки, минтақа туб халқларининг маънавий илдизлари бир, руҳи, турмуш тарзи яқин, улар ана шу бой манбаадан бирдек баҳра оладилар. Шу маънода ҳам улар бирлигини мустаҳкамлаш умумминтақавий маънавий юксалишимизга ўзининг ижобий таъсирини ўтказиб тураверади. Бу жараёнга қарши қаратилган ҳар қандай Мафкуравий таъсир ёки террористик умумминтақавий қаршиликка учрайди ва барбод бўлади.

II-БОБ МИЛЛИЙ МАФКУРА ВА ИММУНИТЕТНИ ШАКЛЛАНТИРИШ БЎЙИЧА ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ ИШЛАР

Ёшларда миллий Мафкурани шакллантиришнинг ижтимоий- психологик хусусиятлари

Инсоният тарихи шундан далолат берадики, муайян жамият тараққиёт жараёнида бир босқичдан иккинчи босқичга ўтишида турмушнинг барча сохаларида, хусусан, иқтисодиёт, ижтимоий ва сиёсатида бўлгани каби, ғоявий-Мафкуравий соҳада ҳам муайян муаммоларни ҳал қилиши зарурати пайдо бўлади. Чунки ўзига хос янги давр, шароит, вазият анъанага айланиб қолган ғоялар, қарашлар, муносабатларни ўзгартирмасдан, маълум Мафкурага асосланмасдан янги мақсадлар сари қадам ташлай олмайди. Бу эса янги ғоя, қараш, муносабат, Мафкурани ишлаб чиқишни талаб этади.

⁶ Ислоом Каримов. Оллоҳ Ўлбимизда юрагимизда. «Туркистон пресс» ахборот агентлиги мухбирининг саволларига жавоблар. ХалЫ сғзи, 1999 йил 6-март.

Ўзбекистон Президенти Ислом Каримов таъкидлагани каби: «Ўзининг хаётини, олдига қўйган мақсадларини аниқ тасаввур қила оладиган, ўз келажаги ҳақида қайғурадиган миллат ҳеч бир даврда миллий ғоя ва миллий Мафкурасиз яшамаган ва яшай олмайди. Мафкура бўлмаса ҳар қайси давлат ва жамият, қолаверса, ҳар қайси инсон ўз йўлини йўқотиши муқаррар»⁷.

Ғоявий, Мафкуравий бўшлиқ бир кунда ва бирданига пайдо бўлмайди. Бунда муайян жараёнлар рўй бериши лозим. Яъни эски ғоя ва Мафкура таназзулга юз тутиши, умрини ўтаб бўлиши, ўтмишга айланади. Масалан, собиқ иттифоқ Мафкураси ана шундай ҳолга тушган эди. Унинг асосий ғоялари собиқ шўролар ҳокимияти раҳбарлигида зўрлик билан амалга оширилди. Натижада бу Мафкура якка ҳукмрон бўлиб қолган эди.

Собиқ мустабид тузум ўрнида янги мустақил давлатлар шаклланди. Ҳукмрон Мафкура барҳам топгач, унинг ҳудудида маълум муддат ғоявий-Мафкуравий бўшлиқ (вакуум) ҳолати вужудга келди.

Хўш, аслида ғоявий бўшлиқ нима? Ғоявий бўшлиқ эски тузумдан янги тузумга ўтиш жараёнида олдин ҳукмронлик қилиб келган Мафкура ўтмишга айлангач, тараққиёт талабларига мос равишда унинг ўрнини босадиган илғор ғоявий тизимнинг ҳали шаклланмаган ҳолатидир. Бундай шароитда турли Мафкуралар ушбу ҳудудга ўз таъсир доирасини ўтказишга уринади.

1990 йилларнинг бошларида бундай Мафкуравий бўшлиқ Ўзбекистон ҳудудида ҳам намоён бўлди. Унинг ўзига хос хусусиятлари қуйидагилардан иборат эди.

Биринчидан, ҳукмрон, яккаҳоким большевистик — коммунистик Мафкура батамом таназзулга юз тутди ва унинг ўрни бўшаб қолди.

Иккинчидан, Ўзбекистон мустақил давлат сифатида қарор топган бўлса-да, унинг Мафкураси ҳали тўла-тўқис шаклланмаган ва барча фуқаролар онгига сингиб улгурмаган эди. Тўғри, мустақиллик Мафкураси ғоялари мамлакатимиз фуқароларининг маълум қисми онги, дунёқарашида ўз ўрнига эга бўлса-да, Президентмиз Ислом Каримов асарларида исботланган бўлса-

⁷ Миллий истиклол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. Т., «Ўзбекистон», 2000, 5–6-бетлар.

да, аммо у ҳали тўла ҳолда барчанинг мустақил дунёқарашига, мустаҳкам эътиқодига айлана олмаган эди.

Учинчидан, ғоявий бўшлиқ пайдо бўлган жойда муқаррар тарзда бошқа ёт ва бегона Мафкуралар хуружи бошланади. Ўтиш даврида, янгича қарашлар мустаҳкам эътиқодга айланиб улгурмаган пайтда ташки Мафкуравий таъсирларнинг яхши ёки ёмон, фойдали ёки зарарли эканини ҳамма ҳам фарқлай ололмайди. Ўзбекистондаги Мафкура майдонига бегона, халқимизнинг орзу-интилишларига мутлако ёт ғояларнинг хужуми ана шу билан ҳам изоҳланади.

Туртинчидан, мустақил мамлакатимиз тинч-осойишта яшаётган бир пайтда Афғонистон ва бошқа яқин ҳудудлардаги беқарор вазиятдан фойдаланиб, уларнинг худудига ин қуриб олган баъзи бир экстремистик кучлар, террорчи тудалар ўз жинояткорона мақсадларини амалга оширишга, Марказий Осиё минтақасини Мафкуравий қурашлар майдонига айлантиришга урина бошлаган эди.

Бу жиноий гуруҳлар ўзларининг ёвуз мақсадларини турли исломий, Мафкуравий ғоялар билан никоблашга ҳаракат қилдилар. Ана шу сохта ғояларни тарқатиб, ёшларни йўлдан оздиришга интилдилар. Айниқсаса 80-йилларнинг иккинчи ярмидан дин ниқобидаги зарарли, халқимизнинг иймон-эътиқодига тўғри келмайдиган қарашларни, ваххобийлик, хизбут-тахрир каби ҳаракатларнинг таъсирини ёйишга киришдилар. Бу ҳаракатлар 90-йилларнинг бошига келиб янада кучайди. Мамлакатимиз аҳолисининг тинчлиги ва осойишталигига «ваххобийлик», «хизбут-тахрир», «акромийлик», «адолат уюшмаси», «ислом лашкарлари», «тавба» каби турли зарарли ғояларга асосланган кучлар ва ҳаракатлар таҳдид сола бошлади.

Улар ўтган йилларда қонли жиноятлар, тартибсизликлар содир этдилар. 1999 йил 16 февралдаги Тошкент портлашларида ҳам уларнинг қули бор эди. 1999 ва 2000 йиллар давомида мамлакатимиз чегара худудларида содир этилган террорчилик ҳаракатларида қатнашдилар, Ўзбекистон давлати, Ўзбекистон Республикаси Конституциясига қарши тажовузлар уюштирдилар.

Хўш, 80-йилларнинг охири ва 90-йилларнинг бошида айрим юртдошларимиз нима учун зарарли ғоя ва ёт Мафкуралар таъсирига тушиб қолди?

Биринчидан, собик мустабид Мафкура барбод бўлганидан кейинги дастлабки йилларда миллий ғоя, истиқлол Мафкураси тулик шаклланиб, одамларнинг қалби ва онгига сингиб улгурмаган эди. Натижада эътиқоди буш, содда ва ишонувчан одамлар билиб-билмай нотўғри йўлларга тушиб қолдилар.

Иккинчидан, мустақил Ўзбекистон эски тузумдан янги тузумга утиш жараёнида бир қатор табиий қийинчиликларга дуч келди. Инсоният тарихидан маълумки, утиш жараёнида қийинчиликлар бўлиши қонунийдир. Жумладан, иқтисодий соҳада ҳам қийинчиликлар бўлиши муқаррар. Бундай пайтда сабр-қаноатга ўрганмаган, енгил йўл билан яшашга кўниккан айрим кишилар маълум қийинчиликларга дуч келгач, ўз турмуш тарзини янгилаш учун осон йўл ахтарди. Улар аксарият холларда адашиб, нотўғри йўлларга кириб қолади. Ижтимоий фойдали меҳнат билан шуғулланиш ўрнига енгил йўл билан бойишни ҳохловчилар ҳам шундай гуруҳларга қўшилиб қолиши мумкин.

Учинчидан, бугунги кунда ёшларнинг ҳаммасини ҳам сердаромад иш билан таъминлаш имкони йук. Улар дипломи, маълумоти булса ҳам, баъзан кунгилдагидек ишни топа олмайди ёки кам иш ҳақи олиб ишлашни хохламайди. Бунинг натижасида яна осон йўл ахтариб нотўғри, ёмон, салбий ҳаракатларга қўшилиб кетиши ҳам мумкин.

Тўртинчидан, зарарли ва ёт Мафкура вакиллари халқимиз, айниқсаса, фарзандларимизнинг кўнгли очик, соддадил, ишонувчан, диний қадриятларга интилиш туйғусидан усталик билан фойдаланмоқда. Бундай шароитда айрим соддадил одамлар «мана энди дахрийликдан кутулдик», деган ҳаёллар билан диннинг асл моҳияти билан диний никобдаги экстремизмни ажрата олмай қолди. Шу билан бирга ислом амалларини яхши билмаган айримлар ота-

боболаримизнинг муқаддас динини урганамиз, деб, ваххобийлик, хизбут-тахрир каби турли зарарли ғоя ва оқимлар таъсирига тушиб қолдилар.

Бешинчидан, собик тузум даврида куплаб ташкилотлар зурлик орқали мажбурий булсада, мунтазам тарғибот-ташвиқот олиб борар эди. Лекин мустақиллик даврида уларнинг урни муайян даражада бушаб қолди ва бу вазифани дастлаб ҳеч қайси ташкилот бажармади. Кейинчалик ташкил этилган. «Маънавият ва маърифат» маркази ва бошқалар эса етарли даражада самарали фаолият юритолмади. Натижада ҳар бир фуқаро имкони борича ўз дунёқарашини ўзи мустақил шакллантириши зарур бўлиб қолди. Бунга қодир бўлмаган айримлар зарарли ғоялар таъсирига берилди бошлади. Айниқсаса, ёшларни уюштириш, истиқлол ғоялари йулида фидойи этиб тарбиялаши лозим бўлган «Қамолот» жамғармаси фаолияти ҳам истиқлол талабларига жавоб бермас эди. Натижада куплаб ёшлар истиқлол ғояларига асосланган тарбиявий жараёнлардан четда қолиб кетди.

Шунингдек, давлат ва нодавлат ташкилотлари, сиёсий партияларнинг Мафкуравий соҳада етарли иш олиб бормагани, ижтимоий фанларнинг ҳаёт талабларидан орқада қолгани, жамият руҳияти ва тафаккурида руй бераётган мураккаб жараёнлар ўз вақтида илмий ечимини топмагани, одамларга Мафкуравий жихатдан тўғри йул кўрсатишга қодир бўлган шахслар, диний уламоларнинг етарли эмаслиги ҳам бунга сабаб бўлди.

Хуллас, умрини ўтаб бўлган ғоя, ақида ёки Мафкура тараққиёт нуқтаи назаридан инкор этилиши натижасида ғоявий бўшлиқ вужудга келар экан, турли Мафкуравий таҳдидлар кучаяди. Шу маънода, Президент Ислам Қаримовнинг қуйидаги фикрлари муҳим аҳамиятга эга: «Мен кўхна бир ҳақиқатни яна эслатмоқчиман: табиатда бўшлиқ бўлмаганидек, инсоннинг онгу тафаккурида ҳам бўшлиқ вужудга келишига асло йўл қўйиб бўлмайди. Ҳар бир онгли одамнинг воқеликка ўз муносабати, мақсад ва интилишлари бўлиши табиий»⁸. Ғоявий, Мафкуравий таҳдид кучайган жойда аҳоли кенг

8 «Фидокор» газетаси, 2000 йил, 8-июн.

катламлари, хусусан, ёшларнинг қалби ва онгини эгаллашга қаратилган уринишлар кучайиб боради.

Айниқса, дунёнинг турли мамлакатларида жойлашган, катта молиявий ва Мафкуравий таъсир кучига эга бўлган баъзи ғоявий марказлар ана шундай вазиятдан фойдаланиб, ўз ёвуз ниятларини амалга ошириш йўлида кечаю кундуз ҳаракат қилмоқда.

Халқаро террорчи ва экстремистларнинг нияти аниқ. Улар истиқлол йўлидан бораётган Ўзбекистондаги ғоявий бўшлиқни ўз ғоялари билан тўлдириб, мамлакатимиз ҳудудидаги бекиёс бойликларга эгаллик қилиш, халқимизни ўз сиёсати, ўз ҳукмронлигига бўйсундиришни, энг ёмони, мана шу муҳим геополитик майдонни ўз таъсир доирасига олишни орзу қилмоқда.

Мамлакатимиз халқининг қалби ва онгига ёт Мафкурани сингдириш учун душманларимиз бир қарашда беозор, гуё сиёсатдан холи туюладиган Мафкуравий воситаларга катта эътибор бермоқда. Жумладан, кейинги йилларда кўплаб намоёиш этилаётган енгил-елпи ёки жангарилик фильмлари бунга мисол бўлади. Маълумки, бу фильмларни кўпчилик, айниқсаса ёшлар мароқ билан томоша қилади. Сир эмас, анчагина одамлар табиатида, ҳуқ-атворида мана шундай тўполонларга мойиллик бўлади.

Мамлакатимизга таҳдид солаётган Мафкуравий воситалардан яна бири узок давом этадиган минтақавий ва давлатлараро можароларни келтириб чиқаришга уриниш бўлиб, буни айрим мамлакатлар ҳудудида фаолият кўрсатаётган баъзи ғоявий-Мафкуравий марказлар ўзларига мақсад қилиб олган. Улар муайян мамлакат ҳудудидан бошқа мамлакатга қарши гиёхванд моддалар, таъқиқланган адабиётлар, турли қурол-яроғ каби нарсаларни ноқонуний тарзда олиб ўтишга уринмоқда. Уларнинг маълум бир кучлари Афғонистон ҳудудида туриб, Марказий Осиё давлатларига – Ўзбекистон ва Қирғизистон ҳудудига, бу ерда яшаётган халқлар ҳаётига қарши тажовузкорона ҳаракатлар қилишга, бегуноҳ инсонлар қонини тўкишга интилмоқда. Ислом Каримов таъбири билан айтганда, «бундай ўтакетган хунрезлик, муттахамликни ўзига касб қилиб олган

бизнинг умумий душманларимизга муқаддас заминимизда асло ўрин бўлмаслиги керак».

Бу таҳдидлар, энг аввало, оддий инсонлар қалби ва онгини забт этишга, уларни ўз миллий қадриятларидан, умумбашарий цивилизация ютуқларидан маҳрум этишга, пировард натижада юртимизни қарам қилиб олишга қаратилган тажоузкорликнинг Мафкуравий шаклда намоён бўлишидир.

Халқимизни турли ғоявий таҳдидлардан асраш, жамиятимиз аъзоларида Мафкуравий иммунитетни шакллантириш учун, аввало, уларни миллий ғоя, истиқлол Мафкураси билан қуроллантириш зарур эди.

Ўзбекистон мустақилликка эришганидан сунг мамлакатимизда эски Мафкура асоратларига, қуруқ сафсатабозликка, халқимиз манфаатларига зид бўлган собиқ сиёсий ва Мафкуравий тузилмаларга барҳам берилди. Ижтимоий адолат, хавфсизлик, ижтимоий муҳофаза, миллати, дини ва эътиқодидан катъи назар, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари, шаъни ва қадр-қимматини, қонуннинг устуворлигини таъминлашга қаратилган зарур чора-тадбирлар кўрилди. Жамиятдаги соғлом ижтимоий-сиёсий муҳитни бузадиган, одамлар фикрини чалғитадиган ноҳуш ҳолатларга барҳам берилди. Мамлакат ва халқ манфаатлари йўлида бирлашиш, ҳамжиҳат бўлиш, барча имкониятлардан эҳтиросларга берилмай, ақл-идроқ билан фойдаланиш йўли тutilди.

Лекин мустақилликнинг дастлабки йилларидан бошлаб жамиятимизда маънавий покланиш зарурати сезилди. Ўзбекистон Президенти Ислам Каримов шундай шароитда биринчи бўлиб жамиятда маънавий покланиш учун эски ақидалардан халос бўлиш лозимлигини кўрсатиб берди, кейинчалик эса миллий истиқлол Мафкурасини яратиш заруратини асослади ва жамиятимиз эътиборини унга қаратди.

Ўзбекистонда озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон барпо этиш ғояси асосида миллий истиқлол Мафкураси ишлаб чиқилди.

Миллий ғоя, истиқлол Мафкураси ижтимоий тараққиёт ривожига қараб такомиллашиб, янгиланиб боради. Давр талаби билан ўртага ташланган муайян қоидалар ўз вазифасини ўтаб бўлиб, ўрнини янада долзарброқ бошқа

хусусиятларга бўшатиб беради. Миллий истиқлол ғояси айни ана шундай доимий янгилашни маҳсули, онг ва тафаккур хосиласи ҳисобланади.

Миллий истиқлол ғояси Ўзбекистоннинг мустақиллигини мустаҳкамлаш ва уни буюк давлатга айлантириш ҳақидаги сиёсий, ҳуқуқий, ахлоқий, эстетик, фалсафий, илмий, экологик, диний, демографик тарихий қарашлар йиғиндиси бўлиб, Ўзбекистон халқини истиқболга юксак ишонч, иймон-эътиқод руҳида тарбияловчи ғоят қудратли маънавий қурол, ғоявий омил ҳисобланади. Ана шу сабабдан ҳам мамлакатимиз ҳудудини ёш Мафқуралар полигонига айланишига йўл қўймай, Ўзбекистон халқининг онги, дунёқараши, ҳаётга ижтимоий муносабати, ҳатти-ҳаракатларида Мафқуравий иммунитетни шакллантириб, миллий истиқлол Мафқурасини юртдошларимиз қалби ва онгига сингдириш, бугунги кундаги муҳим вазифадир. «Бунинг йўли – одамларимиз, авваламбор, ёшларимизнинг иймон-эътиқодини мустаҳкамлаш, иродасини бақувват қилиш, уларни ўз мустақил фикрига эга бўлган баркамол инсонлар этиб тарбиялаш. Уларнинг тафаккурида ўзлигини унутмаслик, ота-боболарнинг муқаддас қадриятларини асраб-авайлаш ва ҳурмат қилиш фазилатини қарор топтириш. Уларнинг, мен ўзбек фарзандиман, деб ғурур ва ифтихор билан яшашига эришишдир»⁹.

Мафқуравий қурашлар кучайган бугунги кунда ёшлар қалбида она-Ватанимизга, бой тарихимизга, миллий қадриятларимизга, миллатнинг ўлмас руҳи бўлган она тилимизга, ота-боболаримиздан мерос муқаддас динга соғлом муносабатни қарор топтиришимиз, уларнинг Мафқуравий иммунитетини шакллантиришимиз мақсадга мувофиқдир.

Хуллас, миллий истиқлол ғоясини ёшлар онгига сингдириш орқали уларда Мафқуравий иммунитет ҳосил қилиш замон амри, давр талаби. Бу бир зумда, бирпасда амалга ошириладиган жараён эмас. Бунда ҳар бир кишининг фаоллиги, омилкорлиги талаб этилади. Унинг амалга оширилиши эса Ўзбекистонимизнинг салоҳиятини янада оширади, келажакки буюк давлат

⁹ Ислом Каримов. «Миллий истиқлол мафқураси – халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир», Тошкент, «Ўзбекистон», 2000 йил, 11-бет.

барпо этилишини таъминлайди, одамларимизнинг эътиқодини мустахкамлайди.

Жамиятдаги мавжуд ғояларга фаол муносабат, фаол ҳаётий позицияни тарбиялаш мафкуранинг яна бир муҳим мақсадидир. Ғоявий тарбия ахлоқий, сиёсий, ҳуқуқий тарбиянинг асосини ташкил этади. Хар қандай ахлоқий, сиёсий, ҳуқуқий тарбия муайян ғояни химоя қилиш, тарғиб этиш ва ривожлантиришга қаратилган бўлади. Хусусан, ёвузлик, беҳаёлик, шафқатсизликни тарғиб этиш орқали ёшларни ахлоқий жихатдан бузишга қаратилган бадиий фильмларда жамият барқарорлигига раҳна солишдан иборат мафкуравий мақсад яширингандир. Бинобарин, ғоялар ошқора ёки яширин, бевосита ёки билвосита, тўғридан-тўғри ёки рамзий шаклларда тарғиб этилиши мумкин. Инсон фаолияти аниқ бир ғоявий мақсадга йўналтирилган бўлиб, бу ният кўпинча кўзга ташланмайди. Ғоявий тарбиянинг асосий мақсади кишиларда хушёрлик, сезгирлик хиссини шакллантириш, ёт ва зарарли ғояларга қаршилик кўрсатиш қобилиятини шакллантиришдан иборатдир.

Миллий истиқлол Мафкураси биринчи навбатда ҳаётга эндигина қадам кўяётган ёш авлоднинг ҳаётига янгича маъно ва мазмун бахш этишга, унда фаол ҳаётий позицияни шакллантиришга қаратилгандир. Чунки ёшлар фақат миллий ғоя тимсолидагина мамлакат тараққиёти, юрт тинчлиги ва халқ фаровонлигини таъминлашнинг муҳим воситасини кўрадилар. Ёшлар табиатан турли ғояларга кизикувчан ва уларга тез берилувчан бўладилар. Миллий истиқлол Мафкураси хали турмушнинг аччик-чучугини татиб курмаган, ҳаётий тажрибага эга булмаган ана шу авлодни миллий манфаат ва тараққиётимизга ёт бўлган сохта ва бўзгунчи ғоялар тажовузидан химоя қилади, фуқароларда мафкуравий иммунитетни шакллантиради..

Инсоният тараққиётга интилар экан, унда бунёдкорлик хисси мавжуд экан, илғор ғоялар дунёга келаверади. Босқинчилик, талончилик интилишлари бўзгунчилик ғоялари таъсирида юзага чиқади. Шу боисдан ҳам бундай

зарарли ғояларга қарши курашга доимо тайёр туриш, ёт ғоя ва мафкуралардан огоҳ бўлиш ҳаётий зарурат бўлиб қолмоқда.

Мамлакатимизнинг купмиллатли халқи онгида «Ўзбекистон – ягона Ватан» деган тушунчани қарор топтириш – истиқлол Мафкурасининг муҳим вазифаларидан биридир. Бунда «Ягона Ватан» ғояси ўзининг туб моҳияти билан миллий мустақиллигимизга путур етказадиган маҳаллийчилик, ошна-оғайнигарчилик иллатларини тағ-томири билан йўқотишда, юртимизда истиқомат қилаётган турли халқ ва миллат вакилларида ягона ватан фарзанди эканлиги билан фахрланиш туйғусини тарбиялашда муҳим аҳамият касб этади.

Миллий истиқлол мафкураси донишманд халқимизнинг «куч – бирликда», «бирлашган ўзар, бирлашмаган тўзар» сингари мақол ва хикматли сўзларининг моҳият ва мазмунини теранроқ англаш, кишиларда ватанпарварлик, инсонпарварлик, қонунни хурмат қилиш, эл-юрт хизмати учун доимо шай туриш, иймон-эътиқодли, инсоф-диёнатли, сахий ва халол бўлиш каби олижаноб фазилатларни тарбиялайди. Ватаннинг саждагоҳ сингари муқаддаслигини теран англаш, фидокорона меҳнати билан ризк-рўз бунёдкори бўлган захматқаш халққа, она-заминга, тарих ва маданий меросга, аждодларимиз меросига хурмат хиссини тарбиялайди.

Ватан равнаки, эл-юрт тинчлиги ва халқ фаровонлиги учун фидойилик иймон-эътиқодли аждодларимиздан бизгача етиб келган буюк меросдир.

Хуллас, миллий истиқлол ғояси ўзининг энг олий мақсади, вазифалари ва хусусиятларига эга. Унинг олий мақсади юртимизда озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт, ҳуқуқий демократик давлат ва фуқаролик жамиятини барпо этиш йулида халқимизни жипслаштириш, кишилар онгида мустақил дунёқараш ва огоҳлик хиссини камол топтириш, комил инсонни вояга етказиш, фуқароларимизда мафкуравий тушунчани тарбиялаш билан узвий боғлиқ бўлиб қолаверади.

2.2 Олинган натижалар тахлили

Хар бир шахснинг феъл-атворида, хатти-харакатларида у мансуб бўлган миллат, халқ профессионал тоифа, жамоа ва оиланинг ижобий ёки салбий таъсири бўлади. Тарихий шарт-шароит, давр, давлат тўзими ва уша жамиятдаги сиёсий, иқтисодий ва Мафкуравий таъсирлар унинг дунёқараши, фикрлаш тарзи, тафаккурида ўз аксини топади. Бундай таъсирларнинг икки хили мавжуд:

- макро босқичдаги таъсирлар ёки кенг маънодаги психологик, ижтимоий-маънавий, сиёсий ҳамда иқтисодий мухит таъсирлари;
- микро босқичдаги таъсирлар ёки бевосита инсон боласи туғилиб ўсадиган оила, таълим ва тарбия масканлари, меҳнат жамоаси, маҳалла ва дустлар муҳитидаги таъсирлар.

Бир қарашда инсон феъл-атворини иккинчи босқич таъсирларгина белгилайдигандай туюлади. Чунки, «Қуш уясида кўрганини қилади», деганларидек, айниқсаса, ўзбекчиликда одамнинг оиласи, насли-насаби, маҳалласи, таълим олган билим даргоҳига катта эътибор берилади ва бундай муносабат ҳаётда ўзини оқлайди ҳам. Лекин макро босқичдаги таъсирларнинг ахамиятини ҳам камситиш тўғри булмайди. Умуман, тарихдан ҳам маълумки, қайси давлат ва мамлакатни олмайлик, босқинчилик сиёсати юргизилган жамият одамларининг психологияси мустақил юрт фуқаролари психологиясидан кескин фарқ қилади.

Мустақиллик психологияси шундайки, унда хар бир фуқаро ўзининг эркин меҳнати билан ўзи ва ўзгалар манфаати ҳақида бирдай қайғуради, чунки фидокорона меҳнат ёки тинимсиз изланишсиз на бир шахснинг, на жамоанинг бири икки булмайди.

Ўз истиқлол йўлини танлаган Ўзбекистонда амалга оширилаётган туб ислохотлар ҳам айнан шу юрт, шу заминда тугилиб, яшаб, меҳнат қилаётганлар манфаатини кўзлашини ҳар бир эркин фуқаро тула англайди.

Ҳар бир алоҳида шахс онги ва шуурида шаклланган туйғулар, фикрлар ва муносабат яхлит жамият, халқнинг фикри ва ғурурига шакланганда шундай қудрат касб этадики, оқибатда эркин ва хур яшаш, Ватан тинчлиги ва ҳар бир оиланинг хотиржамлигини таъминлаш халқнинг эътиқоди бўлиб қолиши лозим. Демак, қўпчиликнинг маслақ ва тилаклари, фикрлаши ва муносабатига айланган ғоя, тасаввур ва билимлар тизими халқ эътиқоди деб аталади.

Халқ эътиқоди ва унинг руҳи шундай қудратли таъсир кучига эгаки, у ҳар бир соғлом фикрловчи инсонни ижодий фаолиятга, касби-корнинг ҳалол бўлишига замин яратади. Ўзбек халқи ана шундай илохий марҳаматга сазовор бўлган, ўз миллий эътиқодига эга миллатлардан биридир. Буни биз буюк инсонлар, мутафаккирлар тимсолида кўрсак бўлади. Чунки халқ руҳи ва ундаги эътиқодни миллатнинг энг илғор вакиллари, мутафаккирлар ифода этади. Халқ эътиқоди, юқорида эътироф этилганидек, ҳар бир шахс эътиқодининг йўналишини белгилайди. Атрофдагилар ва яқинлари тақдирига бефарқ бўлмаган, қўпчилик манфаатини ўз манфаатдан устун билган инсон бундай эътиқодга берилган ва ундан таъсирланган ҳисобланади.

Агар инсон боласининг туғилиш онларидан бошлаб унинг илк ривожланиш давлари хусусиятларига эътибор берадиган бўлсак, дастлаб у табиатан фақат ўз ички ҳиссиётлари, туйғулари домида – муайян худбинлик доирасида ривожланади. Яъни, унинг учун ўз хоши-истаклари, эҳтиёжлари ва уларни қондиришдан ортиқ ташвиш йўқдай. Лекин ўша эҳтиёжлар орасида ота-онасига, энг яқинларига нисбатан ҳиссий интилиш, улар билан эмоционал мулоқотга кириш истаги кучли бўлгани сабаб у инсонлар жамияти ва ундаги муносабатлар меъёрларини секин-аста ўзлаштириб боради. 3 ёшдан сўнг оиладаги мулоқотга тенгқурлар жамиятидаги мулоқот қўшилиши муносабати билан бола худбинлик кайфиятидан янада тезроқ воз

кеча бошлайди. Акс холда жамият, кўпчилик унинг инжикликларини кўтармайди. Шу тарзда соғлом мулоқот мухити болани кўпчиликнинг фикрига эргашиш, кўпчилик ҳақ деб эътироф этган ахлоқ меъёрларини эгаллаш, инсонгарчилик тамойилларига амал қилишга ўргатади.

Шундай қилиб, бола учун кенг ижтимоий мухитдаги соғлом ғоялардан, халқ руҳининг қадриятларидан тўла бахраманд бўлиш имконияти туғилади.

Эзгу фикрнинг таъсирчанлиги. «Яхши сўз - қиличдан ҳам кучли» деган гап бор. Дарҳақиқат, ўрнида ишлатилган сўзлар, ёрқин ва дилдан баён этилган нутқ, бамаъни фикр ҳар доим одамларнинг хулқ-атвориغا ижобий таъсир кўрсатади. Ана шундай фазилатлар соҳибини одатда «Бамаъни одам» деб таърифлашади. Бундай шахслар соғлом мулоқот мухитида фазилатларини ўзгаларга намоёйиш қила олади, ўзини эркин тутаяди ва ўзига ишонади.

Мулоқот жараёнида фикрга, соғлом ғояга эга бўлиш - масаланинг бир жихати. Унинг бошқа бир муҳим жихати ана шу фикрларни баён эта олиш қобилиятидир. Инсоний муносабатлар соҳасида буюк мутахассис деб эътироф этилган Дейл Карнегининг кучи ва машхурлиги аввало унинг гапириш ва ўзгаларни тинглаш қобилиятида намоён бўлган. У бир вақтнинг ўзида минглаб одамларга мурожаат қила олар ва тингловчилар вақтнинг қандай ўтганини ҳам сезмас экан. Демак, нима ҳақида гапириш эмас, у тўғрида қандай гапириш ҳам ўта муҳим. Ана шундай таъсирчан гапириш маҳорати ва санъати – риторика фани бўлиб, у одамдаги нотиклик ва ўзгаларни ўз қарашларига эргаштира олиш маҳоратини назарда тутаяди. Мафкуравий тарбия ва таъсир жараёнида ҳам гапга чечанлик, сўз бойлиги ва уни аудиторияга еткази олиш муҳим аҳамиятга эга.

Сўз ғоявий таъсир воситаси. Миллий ғояларни халқ онгига етказишда сўз асосий таъсир воситаси бўлган ва бўлиб қолади. Шу сабабли қадимги Грецияда риторика мактаблари ташкил этилган ва воизлар махсус қоидалар ва қонунлар асосида омма олдига чиқиб сўзлашга ўргатилган. Одамлар онгига муайян ғоя асосан шу йўл билан сингдирилган.

XX асрга келиб, риторикага оид классик ёндашув ҳам кайта куриб чиқилди. Американинг Йел шахридаги риториканинг тажриба мактаби 60-йилларда кўплаб тадқиқотлар ўтказиб, Мафкуравий ва сиёсий тарғибот ва таъсир учун сўз ва нутқни мутлоқ самарали деб бўлмаслигини исбот килди. Чунки омманинг сиёсий қарашлари ва онгига таъсир кўрсатишнинг бошқа механизмлари борлиги тажрибаларда асосланди. Олимларнинг эътироф этишларича, Мафкуравий фикрлар маълум бир қарашлар тизими бўлиб, унда мантиқ етакчи ўрин тутди. Лекин инсон онги ҳар доим ҳам мантиққа бўйсунмавермайди. Бу йўл ёки восита аниқ фанлар соҳасига, умуман илм-фанга тааллуқли деб ҳисобланади. Маълум бўлишича, одамни ўзи ишонишни хохламаган нарсага ишонтириш ута мушкул иш экан. Чунки у ўзининг шахсий қарашлари, манфаатларига мос келадиган нарсаларгагина ишонади. Яъни, оммага чиройли илмий иборалардан кўра, табиий, одатий, кундалик ҳаётда ишлатиладиган иборалар, сўзлар тизими тезроқ ва кучлироқ таъсир кўрсатади. Тажриба ўткир сиёсатдонларнинг ҳеч қачон ўз нутқларида ғайритабиий, илмий иборалардан фойдаланмаслигини кўрсатади.

Шундай қилиб, тингловчига таъсир этувчи ва унинг ишончини уйғотувчи нутқ шундай бўлиши лозимки, уни тинглаганлар ҳар бир ифода этилган сўз устида камроқ уйланиши, аксинча, таниш, ўзига ёқимли нарсалар ҳусусида гап бораётганини қалбан ҳис қилиб туриши керак. Демак, нотик ёки воиз нутқида ишлатиладиган, жамият ва халқ манфаатини ифодаловчи ижтимоий рамзлар - сўзлар, иборалар, шиорлар, нарса ёки ходисалар уша тингловчи талаб-эҳтиёжи, орзу-умидлари ва манфаатларига бевосита алоқадор бўлгандагина таъсирчан ва ишончли бўлади. Мисол учун, мамлакатимиз Президенти Ислам Каримовнинг халқ вакиллари билан учрашувларини эсланг. Давлатимиз раҳбари ўзининг ута масъулиятли лавозими ва мавқеидан қатъий назар, оддий меҳнатқашлар билан учрашганда ёки Ватан ва юрт тақдирига алоқадор масалалар юзасидан интервьюлар берганда, ҳар бир Ўзбекистонлик учун тушунарли ва раван тилда, аниқ жумлалар билан гапирадиларки, унинг мазмуни кекса онахонлардан тортиб, талаба-ўқувчиларгача – ҳаммага бирдек тушунарли бўлади. Юртбошимиз чет

эллик меҳмонлар ва давлат делегацияларини қабул қилганларида, яъни соф расмий маросимларда эса сиёсий терминлар, жумлалардан шундай оқилона фойдаланадиларки, Президент тимсолида меҳмонларимиз бутун жамият ва халқнинг ақл-иродаси ва интеллектуал салоҳияти тўғрисида аниқ тасаввур ҳосил қилади. Юртбошимизнинг нотиклик қобилиятлари ҳар бир юртбошимиз учун ҳақиқий мактабдир.

Мафкуравий таъсирнинг яна бир муҳим хусусияти борки, у ҳам булса, муайян қарашлар тизимини бирдан, бир вақтнинг ўзида ифода этишга интилмаслик. Чунки оддий тингловчи айрим-алоҳида фикрлар орқали уша Мафкуравий тизимнинг туб моҳиятини англаб олиши мумкин. Масалан, миллий кадриятларимизнинг аҳамиятини уқтириш учун уларнинг барчасини бир бошдан санаб утиш шарт эмас. Яъни, она меҳр-муҳаббатининг нақадар улкан куч экани, бунга алоқадор ноёб удумларимиз борлигини англаш учун оддий она алласининг таъсирчанлигини англаш ҳам кучли кечинмаларни уйғотиши мумкин.

Эзгу ғоя ва эътиқодни шакллантирувчи омиллар. Инсон эътиқодсиз, ғоясиз, фикрлашсиз яшолмайди. Шахс ва унинг эътиқоди масаласи муҳим муаммолардан бўлиб, унинг шаклланиши моҳиятан ижтимоий омилларга бевосита боғлиқ деб қаралади. Бу масалага эътиборнинг ортиб бораётганининг боиси шундаки, шахсдаги Мафкуравий иммунитетнинг шаклланишида ундаги эзгу ғоя ва иймон эътиқод муҳим аҳамиятга эгадир. Агар биз ёшларимизда болалиқдан бошлаб соғлом эътиқод ва юксак дунёқарашни шакллантира оلسак, улар маънавияти бой, мустақил фикрли ва олижаноб шахслар бўлиб камолга етади. Шу маънода, шахс эътиқоди ундаги шундай барқарор ва теран фикр, тасаввурлар, билимлар мажмуиқи, Мафкуравий дунёқараш ҳамда миллий ғоялар аслида ана шундай эътиқодлар асосида шаклланади.

Шахснинг маънавиятини белгиловчи бошқа куплаб психологик бирликлардан фарқли уларок, эътиқод ва дунёқараш нисбатан барқарор ва уйғун бўлиб, уни осонликча, тез фурсатда ўзгартириб булмайди. Шунинг

учун унинг табиатини урганиш, унинг ўзгаришига таъсир кўрсатиш омилларини аниқлаш масаласи билан бевосита боғлиқдир.

Шахс камолоти жараёнида унинг турли зиддиятларга ва зарарли эътиқодларга берилиш ҳолати ҳам кўзатилади. Масалан, психологлар этник зиддиятлар ҳамда диний эътиқодлар шаклланиши ва ўзгаришига катта эътибор бериб, ушбу жараёнга хос умумий қонуниятларни урганганлар. Масалан, машҳур америкалик психолог Гордон Олпортнинг фикрча, эътиқод ва этник зиддиятлар ўзига хос умумлашган установкалар бўлиб, агар шахсда муайян бирор миллат вакилларига нисбатан салбий муносабат ёки зиддият мавжуд бўлса, демак, унда бошқа бир миллат вакилларига нисбатан ҳам худди шундай муносабатни кутиш мумкин.

Шахс эътиқодига алоқадор бўлган шундай зиддиятлардан бири диний бўлиб, уни ҳақиқий такводорлик ёки ҳақиқий эътиқоддан фарқлаш зарур. Шу нуқтаи назардан олиб караганда шахсдаги ташки ва ички диний эътиқодни ёки динга мойилликни фарқлайдилар. Шахс эътиқоди унинг жамиятдаги ҳулкини белгиловчи омил бўлгани учун ҳам уни шакллантиришга энг аввало жамият ва жамоатчилик, оила ва барча турдаги таълим муассасалари жалб этилади.

Биз эътиқодни шакллантирувчи ҳар бир омилнинг таъсир кучи нималарга боғлиқлигини билишимиз керак. Бўлар куйидагилардир:

- а) таъсир кўрсатувчи манба-шахс ёки гуруҳ, бошқача қилиб айтганда, коммуникадор;
- б) таъсир мазмуни ёки маълумот;
- в) таъсир воситаси ёки маълумот етказувчи тармоқ;
- г) таъсирни қабул қилувчи ёки аудитория.

Таъсир кўрсатувчи шахс – таълим берувчи. Таъсир кўрсатувчи шахсдан нималар талаб қилинади? Аввало, тажриба, билимдонлик, ишонтира олиш қобилияти, унинг нутқи, ўзига ишончи ва бошқалар. Мафкурачиларнинг асосий иш услуби, методларига ўзида мавжуд билим, тушунча, ғояларни асос қилиб олган ҳолда, биринчи навбатда ёшларда, қолаверса, кенг халқ оммаси

онгида мустахкам эътиқодни шакллантириш, таъсир кўрсатиш ва тақлид этишга чорлашдир. Бунда у мулоқотнинг барча самарали ва таъсирчан воситаларидан – монолог, диалог, бахс-мунозара, брейншторминг кабилардан фойдаланади. Айнан ана шу фалият хар бир таъсир кўрсатувчининг риторика асосларидан хабардор бўлишини, нутқ махоратини эгаллашини талаб қилади. Сўзловчи ўз нутқида нутқий ва нутқий булмаган воситалардан ўз урнида мақсадга мувофиқ тарзда фойдалана олиши шарт. Агар воиз ёки нотик ўзига берилган минбарда фақат сўз ва иборалар тизимидан фойдаланиш билан чекланса ёки коғозга туширилган матндан четга чиқолмаса, уни аудитория тингламайди, унга ишонмайди. Шунинг учун хиссий таъсир усуллари – уринли ишлатилган қарашлар, имо-ишора, мимика ва патомимика кабилар хам таъсирни кучайтирувчи психологик механизмлар эканини унутмаслик керак.

Тарбиячидан талаб қилинадиган яна бир муҳим хислат - гапираётган кишининг **ёкимтойлигидир**. Бу хам нотикка нисбатан ишонч ва эътиқодни оширади. Ёшлар аудиториясида, воизнинг мурожаатига эътибор жиддийроқ бўлади. Зиёли, олимлар аудиторияда, мантиқий, илмий тахлилларга асосланган фикр ва мулоҳазалар қатта таъсир кучига эга бўлади.

Ахборотнинг мазмуни. Нотикнинг *нима ҳақида гапираётгани* хам Мафкуравий тарбияда муҳим урин тутуди. Тадқиқотлардан шу нарса маълум бўлдики, одамларга хам аклан асосланган – (рационал), хам эмоционал (хиссийёт уйготувчи) маълумотлар тез таъсир қилади. Бунда аудитория хусусияти назарда тутилиши керак. Масалан, укимишли, тушунган одамлар аудиторияси фактларга таянган, асосли маълумотни тез қабул қилиб, унга ишонса, кичик ёшлилар, маълумот даражаси пастроқ шахслар купроқ юракка якин, эмоционал маълумотга уч бўлади. Бундайлар хаттоки улардаги айрим негатив хис-туйғуларни кўзгатувчи маълумотларга нисбатан хам фаолроқ бўлади. Шунинг учун хам касалликка қарши ёки зарарли одатларга қарши қаратилган рекламада купинча дахшат уйготувчи расмлар берилади. Ёки фикрни ўзгартириш учун берилаётган маълумот тингловчида мавжуд бўлган билимлардан кескин фарқ

килса хам унда янги маълумотга нисбатан ишонч ва уни қабул қилишга мойиллик кучли бўлади. Мафкуравий ахборот ёзма ёки оғзаки тарзда етказилиши мумкин. Агар биринчисига газета, журналлар, китоб ва дарсликлар, ёзма манбаларда мужаассамлашган маълумотлар кирса, иккинчисига маъруза уқиш, дарсни баён этиш, мунозара ва суҳбатлар утказиш киради. Бундан ташқари, Мафкуравий ғоялар турли бадий ва хужжатли фильмлар, болалар ёки катталар учун яратилган мультфильмлар орқали хам етказилиши мумкин. Мухими, улар халқ маънавияти, улмас меросимиз, келажакка ишонч уйғотувчи маъно-мазмун билан йугрилган бўлиши керак.

Маълумотларнинг мазмундорлиги ва таъсирчанлигини уларнинг оммабоплиги, билдирилган ёки ифода етилган ғояларнинг содда, ихчам ва равон баён қилинишига куп нарса боғлиқ. Тингловчи хар бир сўзни тушунсагина, унда теран муносабат шаклланади.

Бундан ташқари, бирламчилик ва иккиламчилик самараси қонуниятлари хам бор. Унинг моҳияти шундан иборатки, дастлаб қабул қилинган маълумотнинг мазмуни одамга кучлироқ таъсир қилади. Лекин, иккинчи томондан, тингловчи томонидан охирида эслаб қолинган маълумот хам хотирада мустахкам ўрнашади. Буни хам мафкуравий тарбия жараёнида албатта инобатга олиш зарур.

Болалар билан миллий ғояларимиз хусусида олиб бориладиган суҳбатларда тарбиячи ёки мураббий аввалдан тайёр саволлар тартибини ишлаб чиқиши, ишлатиладиган таянч иборалар катта ахамият касб этади. Бунда хар бир жумла ёки иборанинг конкретлиги, ҳаётийлиги ва образлилиги муҳим ахамиятга эга бўлади.

Таъсир воситаси (алоқа тармоғи). Тарбияда яна бир омил – маълумотнинг нима воситасида ўзатилиши масаласи. Албатта, одамларга юзма-юз туриб ўз фикр ва эътиқодини баён этиш энг таъсирчан усулдир.

Шундан келиб чиқиб, айтиш мумкинки, тингловчи билан алоқа *воситали ёки бавосита* бўлади. Юзма-юз учрашувлардаги мулоқот ёки таълим-тарбия жараёнидаги таълим берувчи билан ўқувчи ўртасидаги алоқа ёки ота-она

билан фарзандлар ўртасидаги муносабатлар бевосита алоқага мисол бўлса, оммавий ахборот воситалари, биринчи навбатда, телевидение, радио, газета ва журналлар, китоб ёки рисолалар воситасидаги мулоқот бевосита алоқани билдиради.

Ижтимоий реклама ҳам, инсон онги ва идроқига таъсир кўрсатувчи кучли восита улароқ, ғоявий тарбияда катта урин тутади. Масалан, таниқли ва баобрў шахсларнинг маданий ва маънавий меросимиз, обидаларимиз олдида туриб интервью беришлари жуда самарали бўлади. Мисол учун, Самарқанддаги Регистон майдонида интервью бераётган шахс шаҳардаги ободончилик ишлари ҳақида гапираётган булса ҳам, асрий обидалар томошабинда миллий маданиятимизга хурмат, ундан ғурурланиш туйғуларини уша муқаддас кадам жоларни бориб зиёрат қилиш истагини уйғотади.

Аудитория, яъни тингловчилар хусусида гап кетганда, қандай инсонлар ишонувчан бўлади, қандай одамлар соғлом ғояларни ёт, бўзгунчи ғоялардан фарқлай олади, деган савол ута муҳимдир. Чунки одамлар ҳар хил. Масалан, улар биргина сифатлари - ўз-ўзларига бўлган баҳолари нуқтаи назаридан фарқ қилади. Масалан, ўзи, ўз қобилият ва фазилятлари хусусида камтарона фикр юритадиган одамларнинг янги маълумотларга, нотаниш манбаларга ишониш, эътиқод ҳосил қилиш жуда секин содир бўлади, улар ўзларига канчалик ишонмаса, бошқаларга ҳам ишонмайди. Ўзи ҳақида анча юқори фикрлар билан юрадиганлар эса маълумотларни тез қабул қилади, лекин ўзларидаги мавжуд фикрларга нисбатан ҳам қибор, ғурур бўлгани сабабли, бошқаларнинг фикрига тезгина эргашмайди. Демак, хулоса шундайки, инсоннинг ўзига бўлган баҳоси меъёрида, ўргача ҳамда холис бўлиши керак.

Мафкуравий тарбия ишлари самарадорлигини баҳолаш мезонлари. Бу - ута нозик ва масъулиятли иш. Агар бундай иш 15 кишигача бўлган кичик аудиторияларда амалга оширилган булса, унда тингловчи - ёшлар, тарбияланувчилар ёки талаба-ўқувчиларнинг дунёқарашларини бевосита

сухбатлар, ёзма ишлар ва уларнинг ишга, воқеа-ходисаларга бўлган муносабатлари орқали аниқлаб, машгулотларни қайта-қайта утказиш мумкин.

Агар аудитория 15 кишидан 100 кишигача бўлган ўртача катталиқда булса, унда одатда тадбир ёки турли мавзулардаги йигилишларда жам бўладиган одамлар гуруҳи назарда тутилади, унинг самарасини бир мартада аниқлаш мушкул бўлади. Чунки психологияда шундай қонуният борки, аудиторияни ташкил этувчи одамлар сони ортиб боргани сари уни ташкил этувчилар бири-бирига жуда ухшаб боради. Шунинг учун 100 ва ундан ортиқ, 200, 300 кишилик аудиторияни тўплаб утказилган маънавий ва Мафкуравий тадбирлар самарадорлигини оширишда жуда кўп омиллар ҳисобга олиниши керак. Бундай шароитда баҳс юритиш, фикр алмашиш ёки одамларнинг етказилаётган маълумотни қай даражада ўзлаштираётгани бўйича мониторинг олиб бориш анча мураккаб бўлади. Бундай пайтларда янгиликка ута уч тингловчи ҳам воизга нисбатан нейтрал мавқени эгаллаши, унинг фикрларига тулик эргашмаслиги мумкин. Чунки бу ерда ғояларга айрим алоҳида *шахслар эмас, гуруҳлар эргашади*. Агар муайян гуруҳ ахборотни қабул қилишга умуман мойил булса, унда тинглаш қобилияти бўлади, аксинча, ҳеч ким ҳеч нарса тушунмагандай утираверади. Мабодо тингловчилар орасида савол берувчилар пайдо булса, бу савол кўпчиликка маъкул булмаслиги ёки айримларга ёкиши мумкин, бундай вазиятда топқирлик ва зукколик қилиб, барчага маъкул келадиган гапларни топа олиши лозим.

Шунинг учун Ватан ва юрт тақдирига алоқадор муҳим мавзулардаги учрашув ва маърузалар имкон қадар торроқ давраларда, тугарак столлар атрофида амалга оширилса самарали бўлиши психологияда ва ижтимоий таъсир амалиётида исбот қилинган.

Мафкуравий таъсир самарадорлигини улчаш мезонлари қуйидагилардан иборат:

- аҳолининг сиёсий бидимдонлиги, ижтимоий фаоллиги;

- жамиятнинг маънавий соғломлиги, одамларнинг ўзини рухан тетик ва бардам тутиши;
 - ватанпарварликнинг турли куринишлари кундалик турмушда тобора купроқ намоён бўлиб бораётгани;
 - аҳолида маълумотлиликдан манфаатдорлик кайфиятининг борлиги, барчада билим савиясини оширишга интилишнинг кучайиши, газета-журнал, вақтли матбуот, нашрий ишларга талаб ва таклифнинг ортиб бориши;
 - жинойтчилик ва ҳуқуқбўзарлик ҳолатларининг йил сайин камайиб бориши, аёллар ва усмирлар ўртасида содир этиладиган жинойтчиликнинг бартараф этилиши;
 - гиёхвандлилик ва турли зарарли одатларнинг ёшлар ўртасида йил сайин камайиб бориши, бунда кенг жамоатчиликнинг фаол иштироки;
 - диний, дунёвий билимларга муқобил муносабат, шу соҳалардаги адабиётларга нисбатан эҳтиёжнинг бир маромда сақланиши;
 - оилаларнинг мустахкамлиги, ажримларнинг камайиб бориши;
 - фуқароларда қонунларга нисбатан итоаткорликнинг шаклланиши;
- бутун жамият микёсида соғлом маънавий ва ижтимоий муҳитнинг шаклланиши.

Мафкуравий ишлар амалиётида, жамиятдаги маънавий барқарорликни таъминлаш учун, ижтимоий фикрни муттасил урганиб бориш, бунга жамоатчиликнинг энг илғор вакиллари жалб этиш мақсадга мувофиқ. Ижтимоий фикрни ўрганиш қуйидаги асосий йўналишларда амалга оширилиши мумкин.

1. Социология ва психологиянинг махсус усуллари куллаган тарзда, мутахассислар иштирокида амалга ошириладиган тадбирлар. Бунда асосан суров усуллари - анкета ёки интервью йули билан жамоатчилик фикри ўрганилади. Анкета ёзма суров шакли бўлиб, унга киритилган саволлар ёрдамида миллий ғоянинг мазмунига алоқадор масалаларнинг ёшлар томонидан қай даражада ўзлаштирилганини аниқлаш мумкин. Анкета саволлари тингловчилар онгидаги билимлар қай даражада мустахкам экани

хақида маълумот олиш имконини беради. Умуман, миллий ғояларнинг инсон онгидаги мониторингини аниқлашда, маълумотлилик даражасига кўра, очик саволлар билан ёзма фикрларни туплаш, интервью йули билан хилма-хил фикрларни урганиш самаралироқ хисобланади.

2. Жойларда, маҳалла кўмиталари, ўқув масканларида «Ишонч почталари» ташкил этиш ҳам мумкин. Бунда аҳолининг хат, хабарлари орқали руй бераётган жараёнларга, Мафкуравий ўзгаришларга, маҳалла-куй, турар-жойлар ва меҳнат жамоаларидаги айрим салбий ходисаларга муносабати аниқланади, халқнинг ислохотлардан манфаатдорлиги ўрганилади.

3. Хужжатлар, ёзма манбалар ва хатларнинг мазмуни, телевидение, радио ва вақтли матбуот саҳифаларида меҳнаткашларнинг фикр-уйларининг баёнини ҳам сифат, ҳам миқдор жихатдан таҳлил қилиш орқали уларнинг миллий ғоялар моҳиятини қай даражада тушунаётгани, уларга муносабати, бу жараёндаги иштирокини урганиш мумкин. Бу ҳам жаҳон тажрибасида синалган ишончли усуллардан бири.

Шундай қилиб, миллий истиқлол ғоясининг халқимиз қалби ва онгига сингдириш жараёни мураккаб, купбосқичли ва ута масъулиятли бўлиб, улар самарадорлигини муттасил урганиб бориш, янада маҳсулдор ва таъсирчан тарбиявий усулларни амалиётда куллаш, такомиллаштириб бориш ушбу йўналишдаги ишларнинг таркибий қисмидир.

Миллий истиқлол ғоясини ёшларнинг онгига сингдиришнинг шакл ва йўналишлари.

Хар бир даврнинг ўзига хос тарбиявий усул ва воситалари бўлади. Қадим замонлардан тарбия ёш авлоднинг кекса авлод тажрибаларини ўзлаштириш шаклларида бири сифатида қараб келинган. Тарбия асосан меҳнат фаолияти (овчилик, чорвачилик, дехқончилик ва шу каби) жараёнида, турли урф-одатлар, маросимлар утказиш вақтида амалга оширилган. У асосан жисмонан бақувват бўлишга қаратилган. Психолог Д. Эльконин болалар уйини тарихини таҳлил қилиб, тараққиётнинг маълум даврига қадар умуман болалар уйини категориясининг ўзи булмаганини исбот қилган. Лекин уша

пайтларда катталарнинг болаларга таъсири бевосита бўлиб, тарбия жараёни хозиргидан фарқли шароитларда кечган. Мехнат фаолиятининг купкиррали бўлгани ва мураккаблашиб бориши боис катталар билан болалар ўртасидаги муносабатларда руй берган ўзгаришлар туфайли ўзига хос болалар жамияти пайдо бўлган ва бу жамият аъзолари катталар тажрибасини ўзлаштиришнинг турли-туман йулларини топиб, ўз ҳаёти ва фаолиятини такомиллаштириб борган. Бу биринчи навбатда касб-хунар турларининг кўпайиши ва такомиллашиб бориши билан ҳам боғлиқ бўлган.

Бола истаган соҳа бўйича таълим-тарбия олиб, ўзи хоҳлаган ихтисосликни эгаллашга ҳақли. Лекин унинг хоҳиш билан жисмоний имконияти ҳар доим ҳам бир-бирига мос келавермайди. Одатда, ота касбини, тўғрироғи, бобо мерос касбини тутган ёшлар ҳаётда купроқ муваффақият қозонади. Чунки болада отанинг қони, унинг лаёқати бўлади. Демак, касб тарбияси, болани ёшлиқдан эл-юртга фойдаси тегадиган мехнат фаолиятига йуналтириш ҳам мафкуравий аҳамиятга эгадир.

Ғоявий тарбиянинг моҳияти. Шаҳс тарбиясининг муҳим йўналиши - бу ғоявий тарбиядир. Бу - инсон онги ва тушунчалари тизимида ҳаёт ҳақидаги фалсафий, сиёсий, ҳуқуқий, диний, эстетик, ахлоқий, бадиий, касбий қарашларни мақсадли шакллантириш жараёнидир. Ҳар қандай тарбия жараёни охир-оқибат, ўз мақсад ва моҳиятига кўра ғоявий тарбиядир. Чунки оилани оламизми, болалар богчасиними, маҳалла, мактаб, коллеж, лицей, университет ёки академияни оламизми – ҳаммасида бериладиган таълим ва тарбия жараёнлари талаба ва тингловчилар дунёқарашини кенгайтириш, уларнинг онгини илмий асосланган билимлар билан бойитиш ҳамда жамият учун, унинг равнаки учун керак бўлган сифатларни камол топтиришга йуналтирилган бўлади. Бу ишлар боланинг дунё ҳақидаги, оламнинг ривожланиш қонуниятлари, инсоний муносабатлар борасидаги ўзига хосликлар, ахлоқ тамойиллари, гўзаллик ҳақидаги тушунчаларини кенгайтиришга хизмат қилади. Бу – том маънода Мафкуравий тарбиянинг

асоси, пойдеворидир. Шунинг учун мафкурасиз инсон, мафкурасиз гурух, миллат, халқ жамият бўлиши мумкин эмас.

Нима учун бир жамият, ижтимоий гурух (масалан, сиёсий партия, ижтимоий ҳаракат) мафкурасини бошқа бир ижтимоий гурухга мажбуран сингдириш нотўғри. Чунки мафкура – муайян ижтимоий гурух аъзоларига хос ўзларидаги мавжуд эҳтиёжлар, тилак, орзу, умидлар ҳамда манфаатлар асосида уша гурухнинг қарашлари, тасаввурлари дунёси ҳамда ғояларининг махсули сифатида яратилади. Унда бошқалар манфаатлари ифодаланмаслиги ҳам мумкин. Бас, шундай экан, ўзгалар манфаатини кўзловчи мафкурани халқ онгига зурлаб сингдириб бўлмайди. Масалан, америкаликларнинг ўз мафкуравий қарашлари бор, бу қарашлар тизими ҳар бир америкаликни юрти билан фахрланиш, унинг келажаги учун қайғуриш, бу йўлда тинимсиз изланиш ва меҳнат қилишга ундаши табиий. Лекин бу қарашларга суянган ва уларни чуқур таҳлил қилиб урганган ҳолда биз ҳам фақат шундай қилсак бўлар экан, биз ҳам шу фақат йўлдан бораемки, деб бўлмайди. Чунки ҳар бир жамият ривожининг ўзига хос қонуниятлари мавжудки, уша жамият аъзолари уларни ўзларининг туб мақсад ва манфаатлари асосида шакллантиради.

Ҳар қандай *мафкуравий тарбиянинг мақсади* - жамиятнинг ҳар бир аъзоси ва улар тимсолида ҳар бир ижтимоий қатлам, гурухнинг тарбиявий даражасини таъминлашдир. Бу пировард натижада уша жамият ривожига туртки берувчи илғор ғояларнинг ҳар бир фуқаро томонидан онгли равишда ўзлаштирилишини, унинг тафаккур ва фикрлаш тарзига айлантирилишини таъминлайди. Шу маънода, миллий истиқлол мафкураси Ўзбекистонда яшаб, ижод қилаётган ҳар бир фуқаро онги ва шуурида асрий миллий қадриятларимиз, халқимизнинг бугунги ва келгусидаги манфаатларини ифодаловчи энг соғлом ғоялар ва фикрлар тарзида - халқ тафаккури тарзида ўз ифодасини топиши лозим. Бу жихат мафкуравий тарбиянинг бош хусусиятларидан биридир.

Хуш, мафкуравий тарбиявийлик энг аввало юксак эътиқод, иймон, Ватан ва халқ олдидаги масъулият, ватанпарварлик, фидоийлик каби фазилатларда намоён бўлади.

Соғлом ғоялар тарбияси юксак дунёқараш ва эътиқод тарбиясини англатади. Дунёқараш - тартибга солинган, яхлит онгли тизимга айлантирилган билим, тасаввур ва ғоялар мажмуи бўлиб, у шахсни жамиятда ўзлигини саклаган холда муносиб урин эгаллашга чорлайди.

Мустақиллик йилларида шаклланаётган янгича дунёқараш ёшларда Ватанга садоқатни, миллий кадрият ва анъаналарга мухаббатни, ўз яқинларига меҳрибонликни танлаган йули – касби, маслаги ва эътиқодига содиқликни назарда тутди. Янгича фикрлаш ва янгича тафаккур айнан мустақиллик Мафкураси руҳида тарбия топиб, сайкал топган миллий онг, дунёқараш ва эътиқод махсулидир.

Ёшлиқ, ўспиринлик даври дунёқарашнинг шаклланиши, эътиқоднинг мустахкамланиши учун ўта сезгир, психология тили билан айтганда, «сензитив» босқич ҳисобланади. Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, бу давр нафақат шаклланиш учун, балки, агар маълум бир қарашлар тизими мавжуд бўлса, уларни ўзгартириш учун ҳам қулайдир. Шу боис мафкуравий таъсирлар бевосита ёшлар аудиториясига, уларнинг қалби ва онгига қаратилган бўлади.

Масъулият. Ғоявий тарбия мезонларидан бири бу масъулият туйғуси билан яшаш хусусиятини шакллантиришдир. Масъулият одамнинг ҳар бир амали, фаолияти махсулини тулик тасаввур қилган холда, унинг ўзи ва ўзгалар учун нима наф келтиришини англай олиш қобилиятидир. Масъулиятни ҳис қилган инсон ишни доимо пухта режалаштириб, унинг оқибатларини олдиндан тасаввур қила олади ва зарур натижага эришиш учун бутун кучи ва салоҳиятини сафарбар этишга кодир бўлади.

Шахсий масъулиятни *фуқаролик масъулияти*дан фарқлаш лозим. Биринчиси - шахснинг кундалик фаолиятидан келадиган шахсий манфаатни назарда тутса, иккинчиси жамият манфаатларини назарда тутди. Фуқаролик

масъулиятини хис этган инсон энг аввало ўзи меҳнат қилаётган жамоа ёки таълим олаётган ўқув даргоҳи, ўз маҳалласи ва юрти равнакини уйлайди. Мустақил Ўзбекистон фуқаролари учун ягона мақсад Ватан равнаки, юрт тинчлиги ва халқ фаровонлиги учун хизмат қилиш булса, демак, ҳар бир фуқаролик масъулиятининг маъно-мазмунини ана шу ғояларни амалга оширишда деб билиши даркор.

Охирги йилларда Ғарбда кенг тарқалган бир назарияга кўра, одамлар масъулият нуқтаи назаридан икки тоифага бўлинади. Биринчи гуруҳ ўз ҳаётида руй бераётган воқеа ва ҳодисаларнинг сабабчиси, масъули деб фақат ўзларини тасаввур қилади. («Мен ўзим барча нарсаларга масъулман. Менинг ҳаётим ва ютуқларим фақат ўзимга боғлиқ, шунинг учун ўзим учун ҳам, оилам учун ҳам ўзим жавоб бераман»). Иккинчи гуруҳ барча воқеа, ҳодисаларнинг сабабчиси ташки омиллар, бошқа одамлар - ота-она, ўқитувчилар, ҳамкасблар, бошликлар, танишлар, қўни-қўшни ва бошқалар деб ҳисоблайди.

Тадқиқотларнинг кўрсатишича, иккинчи шаклдаги масъулият кўпроқ ўсмирларга хос экан, уларнинг деярли 84 фоизини масъулиятни фақат бошқаларга юклашга мойил экан. Америкалик олим Дж. Роттер ана шу асосда «назорат локуси» тушунчасини илмий асослаб берган. Унинг киритган фикрича, масъулиятни ўз зиммасига олишга ўрганган болаларда ҳавотирлик, нейротизм, асабийлашув, жаҳолат каби салбий сифатлар кам учраб экан. Улар ҳар кимнинг фикрига эргашиб кетавермасдан куп нарсани ўз қарашлари асосида ҳал этар экан.

Демак, масъулиятни хис қилган болалар ҳаётга тайёр, фаол, эркин ва мустақил фикрловчи бўлади. Уларда масъулият билан бирга, ўз-ўзини англаш, шахсий ғурур туйғулари ҳам юксак бўлади. Шунинг учун ҳам Мафкуравий тарбиянинг муҳим йўналиши сифатида ёшларда она Ватан олдидаги бурч, ўз тақдири учун масъулият, маҳалла, меҳнат жамоаси, оила ва яқин кишилар ҳаёти учун жавобгарлик ҳиссини тарбиялаш муҳим аҳамиятга эгадир.

Эътиқод - психологик хамда ижтимоий-психологик тушунча бўлиб, одамнинг муайян қараш, таълимот назария, ҳаётий ақида, қадрият ёки фаолият тамойилларини эмоционал-хиссий қабул қилиш жараёнида шаклланган собит фикр ва тасаввурлар мажмуидир. Ёки бошқача айтганда, эътиқод маълум қадриятлар, диний ёки дунёвий маслақлар, муносабатларнинг инсон қалбида яшаш фалсафаси, фаолият дастури сифатида қабул қилинишидир. Агар шу жараённинг оқибати улароқ одамда диний ёки дунёвий маслақ, ишонч каби тургун муносабатлар шаклланган бўлса, биз уни эътиқодли одам деб атаيمиз. Инсоннинг инсонлиги, унинг жамиятдаги урни ва нуфўзи хам маълум маънода унинг эътиқоди билан белгиланади. Айрим инсонлар бутун умри мобайнида фақат битта нарсага эътиқод қилади. Масалан, Франциялик машхур сайёх Кусто ва унинг командаси ҳақидаги фильмни хамма курган. Бир қарашда у бутун умрини денгиз ҳаёти ва ундаги сирли воқеалар, хайвонот дунёсини кашф этишга бағишлагандек туюлади. Денгиздан жуда узоқда яшайдиган, ундан манфаат курмайдиган одамлар учун бу тадқиқотчининг ҳаёти ва ишлари кераксиз бир нарсасидай туюлади. Лекин бу олимнинг ўз ишига садоқати, эътиқоди шу даражада кучлики, уни бутун дунё, соғлом фикрловчи ҳар бир инсон жуда юксак қадрлайди. Бу каби одамларнинг бошқа соҳалардаги хизмати кам бўлиши мумкин, аммо башарият уни юксак эътиқоди учун ҳурмат қилади. Демак, эътиқодсизликдан қўрқиш керак, агар ҳеч нарсага ишонмайдиган, мақсад-маслаги номаълум кишини курсангиз, унга ёрдам бериш лозим, чунки бу одамдаги эътиқодсизлик нафақат унинг ўзига, балки атрофдагиларга хам зиён келтиради. Эътиқодли одам аввало фойдали иш билан шугулланади, ўзгаларга зиён келтирувчи амаллар қилмайди, ёлгон гапирмайди. У ҳар доимо лафзига амал қилади, яъни бир нарсани қиламан, деб ахд этса, бутун кучи ва иқтидорини сафарбар қилиб, уни албатта бажаради, бошлаган ишни охирига еткази. Эътиқодли инсон нима қилаётганини, нима учун айнан шу ишни қилаётганлигини жуда яхши билади. Шу боис ҳақиқий эътиқод эгаси илмга интилади, ўз олдига аниқ мақсад қуйиб яшайди, ҳар томонлама баркамол

бўлишга тиришади, яхшиларга ошно бўлиш, буюкликка хавас унинг ҳаётий шиорига айланади. Ҳақиқий эътиқод соҳиби Ўзидан оиласига, фарзандларига, инсониятга нимадир қолдиришни истаб яшайди. Шунинг учун ҳам эътиқод, шахсдаги журъат, мардлик, фидоийлик, ирода, виждон, катъият, халоллик, инсонпарварлик, ватанпарварлик каби фазилатлар билан боғлиқдир.

Оилага психологик ёрдам кўрсатиш шахобчаларининг ташкил этилиши ҳам оилаларда руй берадиган турли муаммоларнинг ечимини ижтимоий услублар воситасида хал қилиш имконини беради. Уларнинг асосий вазифаларидан бири ота-оналар ва фарзандлар учун миллий Мафкура руҳидаги тадбирлар ва маслаҳатлар мажмуини ишлаб чиқишдан иборат бўлади.

Ўзбекистоннинг мустақил тараққиёт стратегиясини, ўзбек халқининг буюк давлат барпо этиш борасидаги мақсад-муддаоларини, миллий истиқлол ғояларини ёшлар қалби ва онгига сингдиришнинг устивор йўналишларидандир.

Истиқлол Мафкурасини одамлар қалби ва онгига сингдиришда жамият ҳаётининг барча соҳаларини қамраб олиш, таълим-тарбия, тарғибот ва ташвиқотнинг самарали усул ва воситаларидан оқилона фойдаланиш такозо этилади. Таълим ва тарбия соҳалари миллий истиқлол ғояларини ёшлар қалби ва онгига сингдиришнинг устивор йўналишларидандир. Бунда куйидаги вазифалар кўзда тутилади:

- таълим муассасаларида болалар ва талабаларнинг ёшига мос равишда миллий истиқлол Мафкурасини сингдиришда дифференциал педагогик-психологик дастурни яратиш;
- Кадрлар тайёрлаш миллий дастури асосида ўқувчи-талабалар онгида миллий ғоя ва миллий истиқлол Мафкурасини шакллантириш ишларини узлуксиз тарзда олиб бориш;
- ўқув дастурлари, дарслик ва қўлланмаларда миллий истиқлол Мафкураси ғояларини теран акс эттириш;

- ва қўлланмаларда миллий истиқлол Мафкураси ғояларини теран акс эттириш;
- мактаб, лицей, коллеж, институт ва университетларда Мафкуравий тарбияни бугунги кун талаблари даражасига кутариш;
- педагог кадрларнинг Мафкура борсидаги билимларини чуқурлаштириш.

Таълим-тарбиянинг ҳар бир алоҳида босқичи ўз навбатида миллий ғояларни ёшлар қалби ва онгига сингдиришнинг ўзига хос омилларини назарда тутди.

Касб ҳунар коллежларида таълим ва тарбия Мафкуравий тарбиянинг асосий учокларидир. Уларнинг барчасида амалга ошириладиган Мафкуравий таълим жараёнида, барча ўқув қўлланмалари ва дарсликлар, кушимча адабиётларда куйидаги омиллар устивор ахамият касб этиши лозим:

Ватан туйғусини шакллантириш:

- она тилимизга мухаббат уйғотиш;
- миллий қадриятларга хурматни кучайтириш;
- эзгулик тимсоли бўлган аёлни улуглаш;
- оиланинг ватанпарварлик хиссини тарбиялашдаги ролини кўрсатиш;
- маҳалланинг демократия дарсхонаси ва ўз-ўзини бошқариш мактаби эканини тушунтириш;
- умуминсоний қадриятларнинг миллатлараро тотувлик, бағрикенглик, дунёвий илмларга интилиш ва илғор маданиятни шакллантириш воситаси эканини уқтириш;
- тотувлик, бағрикенглик, дунёвий илмларга интилиш ва илғор маданиятни шакллантириш воситаси эканини уқтириш;
- диннинг дунёвийлик билан қарама-қарши эмаслигини англатиш;
- маърифатнинг шахс интеллектуал салоҳиятини оширишдаги имкониятлари кенглигини исботловчи;
- тарихнинг, Мафкуранинг фалсафий асосини яратишдаги ахамиятини очиб бериш;

- ҳуқуқий маданият соғлом дунёқарашнинг муҳим омили экани тўғрисидаги маълумотларни қупайтириш.

Бу ишлар ижтимоий гуманитар фанларнинг маъно мазмуни ва уларни уқитиш технологияларини такомиллаштиришни, ёшларни мустақил фикрли бўлишга, ижобий ўзгаришларга бефарқ бўлмаган, чуқур билимларга интилиб яшашга ургатишни тақозо этади. Таълим жараёнида ижтимоий тренинг машгулотларининг миллий менталитетга мос шаклларида самарали фойдаланиш тарихий ва маданий меросни чуқур урганиш билан бир қаторда илғор, замонавий билимлар эғаси бўлишга интилишнинг ошишига тўртки бўлади. Таълим муассасаларида яратилган ўқув қўлланмаларидан тортиб, синфлар ва аудиторияларгача барчасини Мафкуравий таълим берувчи ижтимоий рекламалар билан қуроллантириш мақсадга мувофиқдир. Ёшлардаги соғлом дунёқараш ва илмга иштиёқни ҳар томонлама қўллаб-қувватлашда ҳомийлик ва васийлик ташкилотлари имкониятларидан тула фойдаланиш ва шу орқали жамият кенг қатламлари вакилларини таълим-тарбияни такомиллаштириш ишига сафарбар этиш зарур. Дунёвий илмларни муқаммал билиш даҳрийлик белгиси эмаслигини ҳар бир ёшнинг теран англаб етиши муқаддас ислом динимизнинг иймон-этиқодга, инсоф-диёнатга чорловчи кучини янада оширади. Энг муҳими - Кадрлар тайёрлаш миллий дастури ҳар томонлама барқамол, билимли, малакали ёшларни вояга етказишнинг тарихий ҳужжати эканини тушунтириш ва уни амалга оширишга бутун кучни сафарбар этиш зарур

Х У Л О С А

Шундай қилиб, касб ҳунар коллежлари талабалари қалбига миллий ғурур, миллий ўз-ўзини англаш, миллий онг сингари юксак инсоний фазилатларни сингдириш учун ғоявий чиниқтиришнинг айрим ижтимоий-психологик хусусиятларини махсус тадқиқот предмети сифатида ўрганиш ва тадқиқ қилиш бугунги кунда долзарб муаммолардан бири ҳисобланади

Зеро, Мафкуравий иммунитетни ўрганиш муаммоси нафақат ижтимоий психология фани тараққиёти учун, балки ўқувчи-ёшларнинг усиб бораётган маънавий эҳтиёжларини урганиш ва миллий истиқлол ғоясига нисбатан уларда қизиқиш ҳамда ижобий муносабатни шакллантириш учун кенг имкониятлар яратиши мумкин.

«Миллат бор экан, миллий давлат бор экан, унинг мустақиллиги ва эркинлигига, анъана ва урф-одатларига таҳдид соладиган, уни ўз таъсирига олиш, унинг устидан ҳукмронлик қилиш, унинг бойликларидан ўз манфаати йулида фойдаланишга қаратилган интилиш ва ҳаракатлар домий хавф сифатида сакланиб қолиши муқаррар», - деб ёзади 1-Президентимиз. Шундай экан, вояга етаётган ҳар бир фарзандимизни маънавий баркамол, иродаси бақувват, иймони бутун, бир сўз билан айтганда, кучли Мафкуравий иммунитетга эга шахс сифатида тарбиялаш озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этишнинг асосий шартларидан бири бўлиб қолаверади.

Миллий истиқлол ғоясини чуқур эгаллаш орқалигина Мафкуравий майдонларда олиб борилаётган курашлар моҳиятини тўғри тушуниш ва олдини олиш мумкин.

Миллий истиқлол ғояси Ўзбекистоннинг мустақиллигини мустаҳкамлаш ва уни буюк давлатга айлантириш ҳақидаги сиёсий, ҳуқуқий, ахлоқий, эстетик, фалсафий, илмий, экологик, диний, демографик тарихий қарашлар йигиндиси бўлиб, Ўзбекистон халқини истиқболга юксак ишонч, иймон-эътиқод руҳида тарбияловчи ғоят қудратли маънавий қуроли, ғоявий омил ҳисобланади. Ана шу сабабдан ҳам мамлакатимиз ҳудудини ёш Мафкуралар полигонига айланишига

йул куймай, Ўзбекистон халқининг онги, дунёкараши, ҳаётга ижтимоий муносабати, хатти-харакатларида Мафкуравий иммунитетни шакллантириб, миллий истиқлол Мафқурасини юртдошларимиз қалби ва онгига сингдириш, бугунги кундаги муҳим вазифадир. «Бунинг йули – одамларимиз, авваламбор, ёшларимизнинг иймон-этиқодини мустаҳкамлаш, иродасини бақувват қилиш, уларни ўз мустақил фикрига эга бўлган баркамол инсонлар этиб тарбиялаш. Уларнинг тафаккурида ўзлигини унутмаслик, ота-боболарнинг муқаддас қадриятларини асраб-авайлаш ва ҳурмат қилиш фазилатини қарор топтириш. Уларнинг, мен ўзбек фарзандиман, деб ғурур ва ифтихор билан яшашига эришишдир»¹⁰.

Мафкуравий курашлар кучайган бугунги кунда ёшлар қалбида она-Ватанимизга, бой тарихимизга, миллий қадриятларимизга, миллатнинг улмас руҳи бўлган она тилимизга, ота-боболаримиздан мерос муқаддас динга соғлом муносабатни қарор топтиришимиз, уларнинг Мафкуравий иммунитетини шакллантиришимиз мақсадга мувофиқдир. *Зеро, бирор бир касалликни даволашдан олдин инсон организмида аввало унга қарши иммунитет ҳосил қилинади. Биз ҳам ёшларимиз қалби ва онгида зарарли зояларга қарши Мафкуравий иммунитетни шакллантира олсак, турли хил «даъватчи»ларнинг алдовларига учмайдиган, ўз юрти, Ватани ва халқи учун фидойи инсонларни тарбиялай оламиз.*

Хуллас, миллий истиқлол ғоясини ёшлар онгига сингдириш орқали уларда мафкуравий иммунитет ҳосил қилиш замон амри, давр талаби. Бу бир зумда, бирпасда амалга ошириладиган жараён эмас. Бунда ҳар бир кишининг фаоллиги, омилкорлиги талаб этилади. Унинг амалга оширилиши эса Ўзбекистонимизнинг салоҳиятини янада оширади, келажаги буюк давлат барпо этилишини таъминлайди, одамларимизнинг эътиқодини мустаҳкамлайди.

Инсон эътиқодсиз, ғоясиз, фикрлашсиз яшолмайди. Шахс ва унинг эътиқоди масаласи муҳим муаммолардан бўлиб, унинг шаклланиши

¹⁰ Ислам Каримов. «Миллий истиқлол мафқураси – халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир», Тошкент, «Ўзбекистон», 2000 йил, 11-бет.

мохиятан ижтимоий омилларга бевосита боғлиқ деб каралади. Бу масалага эътиборнинг ортиб бораётганининг боиси шундаки, шахсдаги Мафкуравий иммунитетнинг шаклланишида ундаги эзгу ғоя ва иймон эътиқод муҳим аҳамиятга эгадир. Агар биз ёшларимизда болалиқдан бошлаб соғлом эътиқод ва юксак дунёқарашни шакллантира олесак, улар маънавияти бой, мустақил фикрли ва олижаноб шахслар бўлиб камолга етади. Шу маънода, шахс эътиқоди ундаги шундай барқарор ва теран фикр, тасаввурлар, билимлар мажмуиқи, Мафкуравий дунёқараш ҳамда миллий ғоялар аслида ана шундай эътиқодлар асосида шаклланади.

Шахснинг маънавиятини белгиловчи бошқа куплаб психологик бирликлардан фарқли улароқ, эътиқод ва дунёқараш нисбатан барқарор ва уйғун бўлиб, уни осонликча, тез фурсатда ўзгартириб булмади. Шунинг учун унинг табиатини ўрганиш, унинг ўзгаришига таъсир кўрсатиш омилларини аниқлаш масаласи билан бевосита боғлиқдир.

Таъсир ва таҳдидлар ҳақида гап кетар экан, уларни аниқлаш, баҳолаш, хусусиятларини яққол кўрсатиш учун илмий муомалага киритилган Мафкуравий «иммунитет», «Мафкуравий профилактика» каби тушунчалар қайд этиш лозим. Ана шу тушунчаларнинг мазмуни ойдинлаштирилганда ҳозирги пайтда дунёда содир бўлаётган ижтимоий жараёнларнинг ўзига ҳослигини яққол тасаввур қилиш мумкин.

Нима учун кишилар онги ва қалби учун кураш турли Мафкураларнинг бош мақсадига айланиб қолди? Гап шундаки, муайян ғоя том маънода ғоя бўлиши учун кишилар онгини эгаллаши, тўғрироғи уларнинг қалбидан жой олиши шарт. Акс холда у ёки бу ғоя фақат муайян хабар ёки ахборот сифатида сакланиб қолади, холос.

Ғоя фақатгина инсон қалбини эгаллаганда, инсон психологик ҳолатининг узвий қисмига айлангандагина ҳаракатга даъват этувчи, рағбатлантирувчи кучга, ҳаракат учун қўлланмага айланади. Шунинг учун ҳам бугунги кунда нафақат инсон онгини, балки қалбини ҳам эгаллаш ёвуз кучларнинг бош мақсади бўлиб қолмоқда.

Айнан шунинг учун ҳам Ер юзининг турли минтақалари халқларининг онги ва қалби турли ғояларни синаш майдониға, бошқача айтганда Мафкуравий полигонға айлантирилмокда.

Шу нуқтаи назардан караганда, бугунги кунда ўзга худудларни забт этиш учун уларнинг ахолисини йукотиш шарт эмас. Зеро, онги ва шуури забт этилган, қараш ва кайфиятлари «маъкул» йўналишға ўзгартирилган ахоли кумагида хар қандай бойлик, табиий ресурсларға эгалик қилиш мумкин бўлиб қолмокда. Мамлакатимиз ичида ўзларининг ғаразли ғояларини таркатишға харакат қилган кимсалар ана шундай мақсадларни, яъни одамлар, айниқсаса ёшларни чалгитиш, улар ёрдамида мамлакатни ўз таракқиёт йулидан четлатиб юборишни кўзда тутган эдилар.

Мафкуравий иммунитетнинг негизини билим ҳамда билимлар замирида шаклланадиган қадриятлар тизими ташкил қилиши эътироф этилди. Зеро, билимлар канчалик объектив ва чуқур булса, унинг замирида юзага келган қадриятлар ҳам шунчалик мустахкам бўлади. Хуллас, шахс, миллат ёки давлатнинг қадриятлар тизими мафкуравий иммунитетнинг имкониятларини белгилаб беради ва мафкуравий тажовузлар қаршисида мустахкам кўрғон бўлиб хизмат қилади.

Аммо, билимлар ва қадриятлар тизимини ижтимоий-иқтисодий, психологик-педагогик, сиёсий ва маданий-маърифий сохалардаги аник мулжал ва мақсадлар тизими билан богланиши. Яъни хар бир киши каби, халқ давлат ва жамиятнинг ҳам аник мақсади бўлиши шарт. Шу билан бирга бу мақсад анланган, уни амалға оширишда собитқадам лик даркор. Ана шундай аник тизим булмас экан, хох алохида инсон, хох миллат ёки жамият булсин, гох ошкора, гох пинхона куринишдаги мафкуравий тазйиқларға бардош бериш амримахолдир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Каримов И.А. «Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори» «Баркамол авлод орзуси» Т. «Шарк» 1997 йил
2. Каримов И.А. «Ўзбекистон XX асрга интиломда» - Т. «Ўзбекистон» 1999
3. «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» Т. «Шарк» 1997 йил
4. Каримов И.А. «Баркамол авлод орзуси» Т. «Шарк» 1999 йил
5. Каримов И.А. «Жамиятимиз мафкураси халқни халқ миллатни миллат қилишга хизмат этсин» Т.Ўзбекистон 1998 йил.
6. Андреева Г.М.Социальная психология:-Учебник.-2-е изд. -М.:Изд-во МГУ,1988.- 432 б.
7. Баратов Ш.Р. Социально-психологические и научно-практические основы создания психологической службы в Узбекистане: автореф. дис. док. психол. наук. Тошкент 1998.-37 с.
8. Беруний А. Танланган асарлар. II том. Тошкент, 1965. - 125 бет
9. Баратов Ш.Р.Ўқувчи шахсини ўрганиш усуллари -Т.:Ўқитувчи, 1995.- 56 б.
10. Баратов Ш.Р. Кичик ёшдаги ўқувчилар фаолиятини баҳолаш.-Т.:Ўқитувчи,1992 -48 б.
11. Баратов Ш.Р.Бошланғич таълим тизимида психологик хизмат муаммоси/ Бошланғич таълимнинг долзарб муаммолари.Респ. илмий-амал.анжум.маърузаларининг тезислари.-Бухоро,-1995.-Б.15-21.
12. Выготский Л.С. Собр.соч. Т.4., М.: Педагогика, 1984.
13. Исоқова М.Т. Миллий анъаналар ва ижтимоий омиллар таъсирида илк ўспиринларда маънавий тасаввурларни шакллантириш. Фан номзоди... дисс. автореф., -Т., -1999.
14. Каримова В.М. Янги турдаги таълим муассасаларидаги ўқувчиларни мустақил фикрлашга ўргатишнинг психологик муаммолари//Янги турдаги

ўрта махсус ўқув юртларида таълим тарбиянинг самарадорлигини оширишнинг психологик муаммолари. Тошкент, 1998.-10-13 бетлар.

16. Кон И. С. Психология ранней юности. М., «Просвещение» 1989. 255 с.
В.Каримова. Психология. Ўқув қўлланма Т.А. Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти. «УАЖБНТ» маркази, 2002. – 205 бет.
- 17 Кон И.С. Психология ранней юности. – М.1989 год
18. К.К.Платонов. Краткий словарь системы психологических понятий.- М.:Высшая школа, 1984.-179 б.
19. Краткий психологический словарь //сост. Л.А.Карпеев;под. общ. ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского. -М:Политиздат -1985-431 б.
20. Ковалев А.Г. Психология личности - М. 1969 год.
21. Маматов М.М. Этнопсихологиядан маърузалар матни. ТошДУ. «Университет» нашриёти, Тошкент. - 1999. — 54 б.
22. Умумий психология. А.В.Петровский тахрири остида 3-қайта ишланган ва тўлдирилган русча нашр таржимаси. - Тошкент.: Ўқитувчи.1992 - 512 б.
24. Шоумаров Г.Б. Шоумаров Ш.Б. Муҳаббат ва оила. -Т.: Ибн Сино номидаги нашриёт-манбаа бирлашмаси, 1994-120 б.
25. Шоумаров Г.Б. Психология фани: Янгиликлар, муаммолар, ечимлар. "Маърифат" рўзномаси 16 октябрь 1996 й -Б. 2-3.
26. Шоумаров Г.Б. Баротов Ш.Р. Республика халқ таълими тизимида психологик хизмат муаммолари. Респ. илм.-амал. анж. маърузаларининг тезислари. Бухоро 1995 й 12-13 май -Б. 78-80.
27. Ғозиев Э. Тафаккур психологияси. Т.: Ўқитувчи. 1990183 б.
28. Ғозиев Э. Ўқувчиларни умумлаштириш усулларига ўргатиш ва уларнинг ақлий тараққиёти. - Т.: Ўқитувчи, 1983 - 72 б.
29. Ғозиев Э. Таълим мусасаларида психологиянинг вазифалар //Халқ таълими 1995 й. - N 12 - Б. 25-34.
33. тафаккурни шакллантиришнинг ижтимоий-психологик асослари. «Педагогик мащорат» журнали. Бухоро, 2003, 3-сон, 33-37 бетлар.

34. Ш.Р.Баротов. Ўсмирларни касб танлашга йуналтириш тизими ва унинг ижтимоий-психологик асослари. «Педагогик мащорат» журнали Бухоро, 2004, 2-сон, 33-37 бетлар.
35. Ш.Р.Баротов. Ўқувчиларда касб танлашга муносабат мотивлари. «Педагогик мащорат» журнали. Бухоро, 2004, 4-сон, 29-32 бетлар.
35. И.А Каримов . Миллий истиқлол Мафкураси – халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир. – «Фидокор» газетаси 2000 йил, 8-июнь
36. Темур тўзуклари. Т., Ғ. Ғулом номидаги нашриёт-матбаа бирлашмаси, 1991, 112 б-34 б.
37. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. Т.: Ўзбекистон, 2000.